

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

з дисципліни
“СОЦІОЛОГІЯ”
(для бакалаврів)

МАУП

Київ 2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Для досягнення цілей сучасного суспільства необхідний спеціаліст, спроможний оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно і творчо. Творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів поведінки і дій. Творчість набуває розвитку на основі самостійності особистості і є найвищим ступенем її розвитку. В сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Отже і підготовка майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі орієнтується на формування у студентів цієї якості, а не лише на репродуктивну виконавську діяльність з оволодіння певною сумою знань і вмінь.

Самостійна робота студентів спрямована на забезпечення загальноосвітньої та практичної підготовки згідно з професійними інтересами кожного студента, сприяє формуванню незалежних поглядів, умінню обґрунтувати свою точку зору і самостійно виконати запропоноване завдання. Така форма занять поглиблює здобуті студентами знання, надає можливість набуття практичних навичок, а отже вимагає і відповідного навчально-методичного забезпечення цієї форми навчального процесу.

Укладачем були творчо використані деякі ідеї, концепції та погляди щодо організації самостійної роботи студентів з дисципліни “Соціологія” таких відомих сучасних українських соціологів, як М. Ф. Головатий, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков, А. О. Ручка, В. М. Піча, В. І. Судаков, А. Ю. Брегеда, Є. В. Сірий, Н. І. Черниш.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота є важливим елементом всієї системи підготовки у вищому навчальному закладі при будь-якій формі навчання і сприяє кращому засвоєнню та ефективному опануванню навчального матеріалу.

Сучасна реформа вищої освіти — це насамперед перехід від парадигми навчання до парадигми освіти, самоосвіти. Розв’язати це завдання неможливо лише шляхом передачі знань у готовому вигляді від викладача до студента. Необхідно всіляко сприяти перетворенню студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, здатного сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат. Тому самостійна робота студентів є не тільки

Підготовлено професором кафедри соціології *А. П. Бовтрук*ом

Затверджено на засіданні кафедри соціології (протокол № 9 від 08.05.07)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Бовтрук А. П. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Соціологія” (для бакалаврів). — К.: МАУП, 2008. — 118 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, загальні методичні рекомендації до виконання самостійної роботи, структуру і зміст дисципліни “Соціологія”, методичні рекомендації до самостійного вивчення тем дисципліни “Соціологія”, перелік запитань до заліку (іспиту) з дисципліни “Соціологія”, тлумачний словник, а також список літератури

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2008

важливою формою навчального процесу, а й має стати його основою. Це передбачає орієнтацію на активні методи опанування знаннями, розвиток творчих здібностей студентів, перехід від поточного до індивідуалізованого навчання з урахуванням потреб і можливостей особистості.

До самостійної роботи студентів належать такі види робіт, які вони виконують під час підготовки до всіх аудиторних занять, у процесі підготовки домашніх або аудиторних завдань, навчально-наукової або науково-дослідної діяльності незалежно від того, чи проводиться вона без участі або за умов консультування викладачем поза розкладом або за розкладом, що регламентує самопідготовку. Самостійна робота студентів є основною формою оволодіння знаннями у вільний від аудиторних занять час.

З дисципліни “Соціологія” рекомендуються такі види самостійної роботи:

- самостійне вивчення й поглиблене опрацювання певних розділів дисципліни та її окремих питань;
- вивчення матеріалу лекцій за конспектом, рекомендованими підручниками і спеціальною літературою;
- пошук та вивчення додаткової літератури;
- кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків);
- виступ з повідомленнями на семінарських заняттях;
- написання рефератів, доповідей, оглядів, звітів;
- проведення самостійних або групових соціологічних досліджень;
- виконання вправ, розв’язання задач, тестів, кросвордів;
- виконання письмових контрольних робіт;
- підготовка доповідей на студентських наукових конференціях та студентських олімпіадах.

Під час самостійної роботи студент повинен опрацювати спеціальну термінологію, з якою ознайомлюється під час вивчення відповідних тем дисципліни.

Однак репродуктивна самостійна робота не може бути достатньо ефективною під час формування самостійності як професійної якості особистості. Необхідне не лише вміння працювати без сторонньої допомоги, а й здатність розв’язувати цілісні задачі, що містять всі компоненти діяльності людини:

- 1) усвідомлення і формування проблем і завдань;
- 2) визначення цілей і складання плану вирішення;

- 3) аналіз, прогнозування і прийняття рішення, його практичну реалізацію;
- 4) контроль і оцінку процесу та результатів діяльності;
- 5) постановку нових цілей і завдань.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарські заняття — це самостійна творча робота студента по вивченню матеріалу теми під керівництвом викладача. Проводиться в формі вільної творчої дискусії, обговорення рефератів, доповідей.

Основною метою семінарського заняття є поширення та поглиблення теоретичних положень теми та формування навичок практичного застосування теоретичних положень теми, вміння практичного використання знань, принципів і методів соціології в своїй практичній діяльності.

Готуючись до семінарського заняття студент *повинен*:

- ознайомитись зі змістом плану семінару та переглянути конспект прослуханої лекції за даною темою;
- ознайомитись з рекомендованою літературою та прочитати відповідний розділ підручника або навчального посібника, опрацювати додаткову рекомендовану літературу. Робота з науковою книгою вимагає свідомого засвоєння прочитаного, а не механічного заучування. Для цього необхідно усвідомити зміст різних понять, спеціальних термінів, положень, що в свою чергу забезпечує термінологічну обізнаність студента та вироблення навичок логічного мислення;
- здійснити критичний аналіз викладеного матеріалу в опрацьованих джерелах з даної проблеми;
- скласти конспект опрацьованого матеріалу, де зазначити власну точку зору з даної проблеми;
- здійснити самоконтроль через відповідні питання з даної теми;
- скласти план відповіді на кожне питання плану заняття.

Виступаючи на семінарському занятті студент *повинен*:

- уникати технічного переказу матеріалу лекції або рекомендованої літератури;
- відповідаючи на питання, розглядати певні положення у розвитку, здійснювати порівняння різних підходів, концепцій в опрацьованій літературі;
- показати практичну значущість цих положень;

- інші студенти, присутні на семінарському занятті, повинні брати активну участь в обговоренні проблем, що розглядаються, а в разі неповного або недостатнього висвітлення матеріалу доповнювати відповідь, вступати в полеміку, використовуючи додаткові висновки, факти та цифрові дані.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТІВ І КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ, ВИМОГИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

У процесі засвоєння знань з дисципліни “Соціологія” студент повинен уміти готувати реферати і виконувати контрольні роботи. Участь у названих формах самостійної роботи закладає у студента первинні навички самостійної дослідницької діяльності, набуття навичок пошуку, опрацювання відповідних джерел інформації.

Реферат — це скорочений виклад змісту первинного документа або його частини, з основними фактичними даними й висновками. Він починається з викладу сутності роботи і складається за таким планом: тема, предмет (об’єкт), характер і мета роботи. В рефераті слід показати ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети і змісту роботи, методи проведення роботи. Виклад матеріалу в рефераті має бути коротким і точним. Середній обсяг реферату становить приблизно 15–20 друкованих аркушів формату А4.

Виконана реферативна робота повинна продемонструвати наявність навичок у студента щодо самостійного пошуку та опрацювання джерельної бази з обраної теми. З цією метою студент має знайти, ознайомитись і використати декілька наукових, навчальних і науково-методичних публікацій, в яких висвітлюються ті чи інші аспекти обраної теми. До таких джерел належать, по-перше, наукові публікації, по-друге, навчальна література, по-третє, методично-довідкова література з соціології.

У вступі автор аргументує вибір теми, вказує на її важливість, актуальність теми. Основна частина реферативної роботи складається з відповідних розділів. Назва будь-якого розділу основної частини не повинна повторювати назву теми роботи. Висновки робляться щодо кожного з розділів основної частини, а також узагальнення і можливі шляхи розв’язання проблем, розглянутих в основній частині дослідження.

Список використаних джерел включає бібліографічний опис усіх опрацьованих і використаних автором у цій роботі джерел інформації.

Написання **контрольної роботи** передбачає:

- вибір теми із запропонованого переліку;
- вивчення рекомендованої літератури та добір матеріалу;
- упорядкування літератури відповідно до пунктів плану;
- у вступній частині роботи слід обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету роботи;
- у логічній послідовності висвітлити кожне з питань плану;
- робота завершується загальним висновком з теми роботи;
- до роботи додається список використаної літератури;
- обсяг роботи повинен становити до 15 сторінок формату А4.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДОПОВІДЕЙ НА СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ АБО ОЛІМПІАДИ

Одним із видів самостійної роботи студентів є науково-дослідницька діяльність, де реалізується вміння самостійно розв’язувати наукові проблеми.

При підготовці до наукових студентських конференцій дуже важливо оволодіти технікою написання доповідей згідно з вимогами, дотримуватися наукових стандартів щодо логіки побудови доповіді чи статті, до їх форми, стилю та мови.

Основні рекомендації щодо підготовки **доповіді** для участі у науковій конференції або олімпіаді.

Передусім треба розробити план, який може мати такий вигляд:

- вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими практичними завданнями;
- останні дослідження й публікації, яким присвячується дана доповідь;
- формування мети доповіді та постановка завдань;
- викладання власне матеріалу дослідження;
- висновки та пропозиції.

При підготовці доповіді треба враховувати, що певна частина матеріалу може бути викладена за допомогою ілюстрацій, плакатів, слайдів. Крім того, доповідач повинен реагувати на попередні виступи.

пи за темою його доповіді. Полемічний характер доповіді викликає додатковий інтерес слухачів і підвищує їхню активність.

ІНДИВІДУАЛЬНО-КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА

Індивідуально-консультативна робота — це форма організації навчальної роботи викладача зі студентами, яка здійснюється шляхом створення необхідних умов для виявлення та розвитку індивідуальних особливостей студента на основі особистісно-діяльнісного підходу. Ця робота проводиться з метою посилення мотивації студентів до пізнавальної діяльності й спрямування її в необхідне русло.

Основним завданням індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентами є: розвиток активної пізнавальної діяльності кожного студента з максимальною індивідуалізацією та урахуванням його психофізичних особливостей і академічної успішності, що сприятиме становленню особистості майбутнього фахівця.

Навчальний час, відведений для індивідуально-консультативної роботи викладача зі студентами, визначається навчальним планом і становить 10-20% загального обсягу навчального часу (залежно від форми навчання та освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки), відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Індивідуально-консультативна робота (ІКР) проводиться, як правило, у вигляді індивідуальних занять і консультацій. Індивідуальні заняття проводяться зі студентами з метою підвищення рівня їхньої підготовки та розвитку індивідуальних творчих здібностей. Індивідуальні заняття можуть проводитися у формі діалогу з різних навчальних проблем, евристичної бесіди, тренінгу, перевірки виконання завдань з СРС, екскурсій, наукових гуртків тощо.

Консультація — це одна з форм організації навчального процесу, що проводиться з метою отримання студентом відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання та для пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Залежно від змісту та призначення виділяють наступні види консультацій:

- *тематичні* — проводяться за певними темами курсу або за найбільш складними питаннями програмного матеріалу;
- *цільові* — використовуються перед проведенням модуля або іншого виду поточного чи підсумкового контролю;
- *активні* — консультації з використанням активних методів навчання (наприклад, у формі прес-конференції);

- консультації з самостійної роботи — проводяться при підведенні підсумків СРС, а також в процесі роботи студентів над курсовими та дипломними проектами тощо.

Індивідуально-консультативна робота викладача зі студентами здійснюється відповідно до складеного кафедрою графіка, в якому визначено форми індивідуально-консультативної роботи (індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, перевірки та захисту завдань, що винесені на поточний контроль тощо), а також час проведення занять та аудиторія (узгоджуються з навчальним відділом). Графік ІКР викладача зі студентами знаходиться на кафедрі.

Індивідуально-консультативна робота з дисципліни “Соціологія” здійснюється шляхом проведення періодичних індивідуальних занять з окремими студентами з метою підвищення рівня їхньої підготовки та розвитку творчих здібностей (заняття проводяться один раз на місяць), а також консультацій, на яких студенти мають можливість отримати відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування (консультації проводяться один раз на тиждень). Індивідуальні завдання виконуються студентами у формі доповідей, реферативних виступів стосовно викладення новітньої інформації.

ПОРЯДОК ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Оцінювання знань студентів з дисципліни “Соціологія” здійснюється на основі результатів поточного контролю та заліку чи іспиту.

Об’єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни “Соціологія” різного характеру та рівня складності, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного контролю на заліку або іспиті.

Об’єктом оцінювання знань студентів у процесі поточного контролю є:

- систематичність, активність та змістовність роботи студента протягом семестру над вивченням програмного матеріалу на семінарських заняттях;
- рівень виконання модульних завдань;
- виконання завдань для самостійного опрацювання.

Поточна робота студента протягом семестру оцінюється від 0 до 40 балів. Бали студент може отримати:

1) за активність студента в обговорюванні питань на семінарських заняттях — 10 балів;

2) за виконання модульних (контрольних) завдань (5 балів за 1 модуль, $5 \times 2 = 10$ балів);

3) за виконання роботи для самостійного опрацювання обов'язкових завдань — 15 балів;

4) за виконання роботи для самостійного опрацювання вибірко-вих завдань — 5 балів.

Модульні завдання, які входять до загального порядку оцінювання поточної успішності студентів, складаються з виконання письмових завдань під час проведення контрольних робіт і тестових вправ.

Завданням *поточного контролю* є перевірка розуміння та засвоєння учбового матеріалу, умінь самостійно опрацювати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово подати певний матеріал.

При *контролі систематичності та активності роботи на семінарських заняттях* оцінюються: рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на семінарах; активність при обговоренні питань; результати виконання експрес-контролю тощо.

При виконанні *модульних (контрольних) завдань* оцінці підлягають теоретичні знання та практичні навички, набуті студентами після опанування певного модуля.

З курсу “Соціологія” передбачається **виконання 2-х модульних завдань** (2 атестації).

Перше модульне завдання містить питання предмета соціології як науки, історії її становлення та розвитку.

Друге модульне завдання складається з текстових вправ від теми “Суспільство як соціальна система” і до останньої теми дисципліни.

Оцінювання модульних завдань проходить за шкалою від 0 до 60 балів. При *контролі виконання обов'язкових завдань для самостійного опрацювання оцінюються*: самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань з дисципліни “Соціологія”; написання рефератів, есе; підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів; опрацювання публікацій тощо.

При *контролі виконання вибірко-вих завдань для самостійного опрацювання оцінюються*: вміння самостійно працювати з учбово-науковою літературою; виступ з доповіддю на конференції.

Завданням **заліку** або **іспиту** є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу з дисципліни в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, умінь сформулювати своє ставлення до певної соціальної проблеми.

Залік або іспит проводиться у формі виконання письмових завдань. Перелік питань, що охоплюють зміст програми дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, доводяться до студентів на початку семестру. Екзаменаційний білет містить 3 питання.

Для оцінювання відповідей студентів з навчальної дисципліни “Соціологія” використовуються **наступні критерії**:

- **рівню “відмінно” (88–100 балів)** відповідає теоретично правильна і вичерпна відповідь на поставлене питання, у якій студент показав всебічне системне знання програмного матеріалу; засвоєння основної та додаткової літератури; чітке володіння понятійним апаратом, методами, методиками та інструментами, вивчення яких передбачене програмою дисципліни; умінь використовувати знання для аналізу соціального життя суспільства та аргументувати своє ставлення до відповідних категорій, закономірностей, випадковостей, суспільних явищ і процесів;
- **рівню “добре” (71–87 балів)** відповідає теоретично правильна, але не вичерпна відповідь на поставлене запитання, в цілому повне знання програмного матеріалу, успішне виконання запропонованого завдання і засвоєння матеріалу основної літератури;
- **рівню “задовільно” (50–70 балів)** відповідає у цілому правильна відповідь на поставлене питання, в якій студент показав достатній рівень знань з основного програмного матеріалу дисципліни “Соціологія”, але не зміг переконливо аргументувати свою відповідь, помилився у використанні понятійного апарату, показав недостатні знання рекомендованої літератури;
- **рівню “незадовільно” (0–49 балів)** відповідає неправильна або неповна відповідь на запитання, у якій студент продемонстрував значні прогалини у знаннях з основного програмного матеріалу; ухилився від аргументувань; показав незадовільні знання понятійного апарату і спеціальної літератури чи взагалі нічого не відповів.

Підсумковий контроль знань студентів з дисципліни “Соціологія” здійснюється на основі результатів поточного й підсумкового

контролю. Оцінювання знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою з подальшим переведенням у традиційну 4-бальну шкалу в такому порядку:

Оцінка за бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою
88–100	5 (відмінно)
71–87	4 (добре)
50–70	3 (задовільно)
0–49	2 (незадовільно)

Реферати оцінюються від 0 до 40 балів:

- у **40 балів** оцінюється реферат, який повністю відповідає вимогам, що ставляться до такого виду письмових робіт, а саме: обґрунтована актуальність проблеми, що досліджується; демонструється вільний виклад проблеми; поєднано теоретичний матеріал з проблемами сучасного суспільства; є висновки (як по кожному питанню, так і загальний); автор демонструє глибоке розуміння матеріалу, що використовується;
- у **30 балів** оцінюється реферат, який в основному відповідає вимогам, що ставляться до такого виду робіт, але є окремі неточності, недостатньо прослідковується зв'язок теоретичного матеріалу з практикою, відсутня власна оцінка проблеми тощо;
- у **20 балів** оцінюється реферат, у якому поверхнево висвітлена проблема, відсутні висновки, немає розуміння зв'язку теорії з практикою, не простежується самостійність в аналізі досліджуваної проблеми;
- реферат, у якому наявна невідповідність питань плану їх змісту, відсутній теоретичний аналіз проблеми, немає ніяких висновків, повністю відсутнє самостійне тлумачення проблеми не зараховується.

Метою самостійної роботи студентів під час вивчення дисципліни “Соціологія” є поглиблення і закріплення теоретичних знань і набуття умінь і навичок їх практичного застосування.

У разі виникнення труднощів під час самостійної роботи, або якщо студент не зміг виконати те чи інше завдання з методичних рекомендацій, або у нього виникли запитання, відповіді на які він не знайшов ні в літературних джерелах, ні в інших навчальних матеріалах,

він має звернутися до викладача за консультацією у день, визначений графіком консультацій.

Запропоновані методичні рекомендації побудовані таким чином, щоб активізувати пізнавальну діяльність студентів денної форми та надати допомогу у вивченні даної дисципліни студентам заочної форми навчання.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ *дисципліни* **“СОЦІОЛОГІЯ”**

Мета та основні завдання навчальної дисципліни “Соціологія”

Соціологія вивчає соціальне життя, соціальні зміни в суспільстві і соціальні події, з якими люди постійно мають зіткнення, в яких беруть участь і які впливають на їх поведінку, спосіб життя, становище в суспільстві.

Вивчення даної дисципліни допоможе сформувати у майбутніх фахівців соціологічне мислення і культуру, надасть їм необхідну допомогу в розумінні сутності й змісту складних соціологічних явищ і процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, у виявленні причин і джерел їх виникнення, в усвідомленні природи різних соціальних конфліктів та пошуку адекватних шляхів їх подолання й вирішення. Крім того, надасть допомогу в прийнятті й реалізації ефективних управлінських рішень, які були б спрямовані на нормальне функціонування й подальший розвиток соціальних відносин.

Вивчення дисципліни “Соціологія” дозволить також майбутнім спеціалістам оволодіти фундаментальними основами досить важливих знань, умінь та навичками підготовки й проведення конкретних соціологічних досліджень у майбутній практичній діяльності по управлінню соціальними процесами, соціальними групами й соціальними організаціями, незалежно від сфери діяльності та форми власності.

Головна **мета** вивчення даної дисципліни полягає у:

- формуванні системи знань про основні поняття соціології, історії її становлення та розвитку у світі та в Україні;
- опануванні діалектикою соціологічного аналізу суспільних відносин;
- розкритті закономірностей розвитку суспільства;
- розгляді реальних соціальних процесів у сучасних умовах.

Основні **завдання** дисципліни:

- дати цілісне уявлення про специфіку соціологічного знання, його об'єкт і предмет, про історію зарубіжної й вітчизняної соціології, перспективи її подальшого розвитку;
- сформувані у студентів соціологічне знання про місце і роль соціальних факторів і соціальних інститутів у житті суспільства;
- допомогти студентам органічно пов'язувати здобуті соціологічні знання зі складними проблемами сучасного життя, вміло орієнтуватися в ньому;
- надати допомогу студентам у виробленні навичок в організації й проведенні конкретно-соціологічних досліджень і ефективно використання їх результатів у практичній роботі.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“СОЦІОЛОГІЯ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми	Лекції	Семінари	Самостійна робота студентів	ІКР	Залік	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8
	Змістовий модуль I. Місце та роль соціології в суспільстві та системі суспільствознавства	6	6	12	5		29
1	Соціологія як наука, об'єкт, предмет, структура та функції соціології	2	2	4	2		10
2	Історія розвитку соціології в країнах Західної Європи та США	2	2	4	2		10
3	Історія становлення та розвитку соціологічної думки в Україні	2	2	4	1		9
	Змістовий модуль II. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії	14	6	34	8		62
4	Суспільство як соціальна система, його соціальна структура	4	2	8	2		16
5	Особистість у системі соціальних зв'язків	2	2	6	2		12
6	Соціологія культури	2	1	4			7

1	2	3	4	5	6	7	8
7	Соціологія економіки	2		6	2		10
8	Соціологія політики	2	1	6	1		10
9	Соціологія молоді	2		4	1		7
	Змістовий модуль III. Технологія проведення соціологічних досліджень	2	2	9	2		15
10	Організація соціологічних досліджень, методи збирання та аналізу соціологічної інформації	2	2	9	2		15
Залік						2	2
Разом годин		22	14	55	15	2	108

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ОХОПЛЮЮТЬ ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ “СОЦІОЛОГІЯ”

Змістовий модуль I. Місце та роль соціології в суспільстві та системі суспільствознавства

Тема 1. Соціологія як наука, об'єкт, предмет, структура та функції соціології

1. Соціологія як наука. Об'єкт та предмет соціології.
2. Сутність “соціального” як провідної соціологічної категорії.
3. Структура соціологічного знання.
4. Методи соціології.
5. Сутність соціологічних категорій “соціальні відносини”, “соціальне явище”, “соціальний прогрес”, “соціальний закон”, їх взаємозв'язок.
6. Соціальні закони, їх класифікація.
7. Основні функції соціології.
8. Особливості соціології як наукової дисципліни, що вивчає людське суспільство.
9. Роль і завдання соціології в соціальному реформуванні українського суспільства.

Тема 2. Історія розвитку соціології в країнах Західної Європи та США

1. Особливість протосоціологічного знання, його основні форми.
2. Платон та Аристотель як попередники соціологічної науки.

3. Розвиток соціології в період середньовіччя.
4. Передумови появи соціології як самостійної науки.
5. О. Конт — засновник соціології. Обґрунтування О. Контом необхідності науки про суспільство.
6. Позитивістська соціологія О. Конта.
7. Еволюціоністська соціологія Г. Спенсера.
8. Марксистська соціологія, її особливості.
9. Розвиток соціології Е. Дюркгеймом.
10. Основні течії у натуралістичній соціології (органіцизм, соціальний дарвінізм, географічна школа, психологічний напрямок у соціології тощо).
11. Розуміюча соціологія М. Вебера.
12. Емпірична соціологія, зміст основних етапів її розвитку.
13. Концепція наукового менеджменту.
14. Технократичні концепції.
15. Теорії індустріального та постіндустріального суспільства.
16. Теорії структурно-функціонального аналізу.
17. Теорії соціального конфлікту.
18. Теорія символічного інтеракціоналізму.
19. Етнометодологія.
20. Основні напрями сучасної соціології.

Тема 3. Історія становлення та розвитку соціологічної думки в Україні

1. Витоки української соціології, її характерні риси.
2. Місце творів І. Вишенського у розвитку протосоціології.
3. Вплив творчості Г. Сковороди на становлення української протосоціології.
4. Соціологічні погляди С. Подолинського, М. Драгоманова, Ф. Вовка, І. Франка, Б. Кістяківського, С. Дністрянського, М. Туган-Барановського.
5. Внесок М. Грушевського у подальший розвиток української соціології.
6. Соціологія радянського періоду та її криза.
7. Основні напрями та проблеми розвитку новітньої української соціології.

Змістовий модуль II. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії

Тема 4. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура

1. Суспільство як соціальна система та соціальне явище.
2. Основні теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільства.
3. Основні ознаки суспільства і типологія суспільств.
4. Особливості розвитку сучасного українського суспільства.
5. Соціальна структура суспільства, її складова.
6. Група як складова соціальної структури суспільства. Класифікація груп.
7. Соціальні відносини, їх роль у формуванні соціальної структури.
8. Поняття та функції соціальних інститутів у життєдіяльності суспільства.
9. Найважливіші соціальні інститути сучасного українського суспільства, проблеми їхньої взаємодії.
10. Сутність теорії соціальної стратифікації.
11. Теорія соціального статусу в концепції соціальної стратифікації.
12. Соціальна мобільність та її види.
13. Сутність процесу маргіналізації, особливості його в Україні.
14. Трансформація соціальної структури українського суспільства.

Тема 5. Особистість у системі соціальних зв'язків

1. Сутність, спільність та відмінність понять “людина”, “індивід”, “особистість”.
2. Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин.
3. Соціологічні підходи до вивчення особистості та її ролі в суспільстві.
4. Соціологічна структура особистості.
5. Соціальний статус та соціальні ролі особистості.
6. Проблеми соціалізації особистості в умовах ринкових відносин.
7. Соціальна спрямованість особистості у сучасному суспільстві.

Тема 6. Соціологія культури

1. Об'єкт та предмет соціології культури.
2. Соціальна сутність культури.

3. Основні функції культури.
4. Структурні елементи та форми культури.
5. Норми та цінності як структурні елементи культури.
6. Система цінностей сучасної молоді людини.
7. Особливості розвитку національної культури на рубежі ХХ–ХХІ ст.
8. Проблеми відродження національної культури в Україні.

Тема 7. Економічна соціологія

1. Об'єкт та предмет економічної соціології, її місце у загальній системі соціологічного знання.
2. Взаємозв'язок економічної та соціальної сфер суспільства. Соціальні функції економіки.
3. Економіка як соціальний інститут, його функції.
4. Сутність соціального механізму економічного розвитку.
5. Соціальна структура сучасної економіки України.
6. Соціальний аспект проблеми зайнятості та безробіття в ринкових умовах.

Тема 8. Соціологія політики

1. Соціально-політична сфера суспільства.
2. Об'єкт та предмет соціології політики.
3. Політична структура суспільства.
4. Політичні інститути.
5. Політична культура та мотиви соціально-політичної поведінки.
6. Соціально-політична криза.
7. Поняття громадської думки, специфіка її соціологічного аналізу.

Тема 9. Соціологія молоді

1. Молодь, її місце та роль у суспільстві.
2. Основні поняття та категорії соціології молоді.
3. Складові державної молодіжної політики.
4. Соціальне самовизначення молоді.
5. Політичне самовизначення молоді.
6. Економічне самовизначення молоді.
7. Визначення соціології молоді в сучасній Україні.

Змістовий модуль III. Технологія проведення соціологічних досліджень

Тема 10. Організація соціологічних досліджень, методи збирання та аналізу соціологічної інформації

1. Поняття соціологічного дослідження, його завдання.
2. Методологія, методика та технологія соціологічного дослідження.
3. Види соціологічного дослідження, їх призначення.
4. Функції соціологічного дослідження.
5. Програма соціологічного дослідження, її структура.
6. Поняття проблеми, значення її формулювання та обґрунтування в організації проведення соціологічного дослідження.
7. Мета і завдання соціологічного дослідження.
8. Роль гіпотез в організації соціологічного дослідження, їх види.
9. Генеральна та вибіркова сукупність, порядок їх визначення.
10. Методи аналізу соціологічних документів.
11. Соціологічне спостереження, його види.
12. Експеримент, його види. Призначення соціального експерименту.
13. Соціологічне опитування, його різновиди.
14. Запитання в анкеті, порядок їх формування та види.
15. Анкетування, структура анкети.
16. Вимоги до анкетера.
17. Інтерв'ю, його види.
18. Експертиза, її призначення.
19. Професійна атестація як різновид соціальної експертизи, її функції.
20. Тестування, його призначення. Види тестів.
21. Соціометрія, особливості її застосування.
22. Методи опрацювання й аналізу первинної соціологічної інформації.
23. Основні напрями та проблеми соціологічних досліджень в Україні на сучасному етапі.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ “СОЦІОЛОГІЯ”

Змістовий модуль I. Місце та роль соціології в суспільстві та системі суспільствознавства

Тема 1. Соціологія як наука, об’єкт, предмет, структура та функції соціології

Після вивчення теми студент повинен
знати:

- специфіку вивчення суспільства соціологічною наукою, її відмінність від інших соціальних наук;
- основні структурні елементи і рівні соціологічного знання;
- основні риси, що характеризують специфіку ключового поняття соціології “соціальне”;
- суть і особливості дії соціальних законів, співіснування соціальних явищ, тенденцій розвитку, залежності між соціальними явищами, а також основні категорії, якими оперує соціологія;

вміти:

- охарактеризувати основні риси об’єкта і предмета соціології й схематично зобразити структуру соціологічного знання;
- розкрити суть методу (методів) та прийомів соціологічного вивчення соціальної реальності;
- пояснити суть основних функцій соціології та їх взаємодію;
- охарактеризувати зв’язки соціології з іншими суспільними науками.

Основні ключові поняття та терміни: соціологія, об’єкт соціології, предмет соціології, фундаментальна соціологія, теоретична соціологія, прикладна соціологія, емпірична соціологія, соціальний закон, соціологічне знання, занальносоціологічна теорія, спеціальні соціологічні теорії, галузеві соціологічні теорії, категорії соціології, методи соціології, функції соціології, структура соціологічного знання.

Приступаючи до вивчення даної теми, слід перш за все з’ясувати, що являє собою соціологія як наука. Її поява як самостійної науки була зумовлена розвитком суспільства й суспільствознавства наприкінці XVIII — на початку XIX ст. У цей час зазнав глибоких соціальних змін, пов’язаних з переходом від традиційного до сучасного індустріального суспільства. Нові форми економічного та політично-

го життя вимагали конкретного наукового аналізу. Виникла потреба переходу від загальних абстрактних філософських роздумів про суспільство до позитивної науки про суспільство як живе функціонуюче утворення. Оскільки тоді точні наукові методи розроблялися й використовувалися головним чином природознавством, то й соціологія опинилась під його впливом. Її становлення проходить під загальним прапором позитивізму.

У становленні соціології можна виділити ряд етапів.

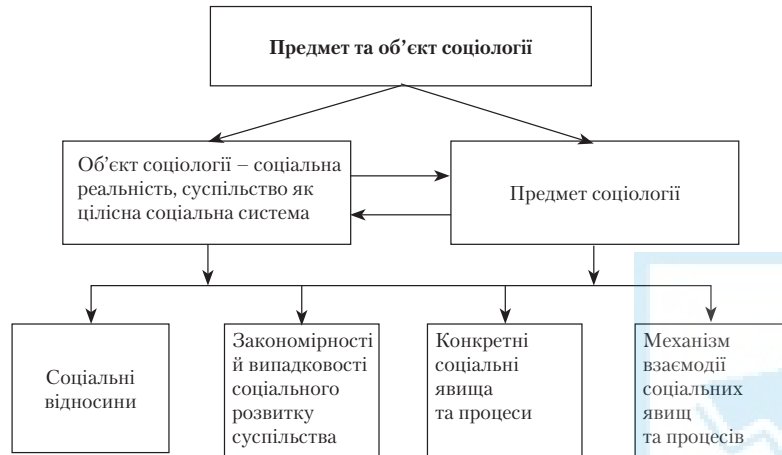
Перший етап пов’язаний з іменами О. Конта, Г. Спенсера і К. Маркса. Засновником соціології був французький вчений Огюст Конт (1798–1857). Він вважав, що соціологія (яку він спочатку називав “соціальною фізикою”) має запозичувати у природничих наук об’єктивність, доказовість, здатність піддаватись перевірці.

Другий етап відбувається на зламі XIX і XX ст., коли усвідомлюється обмеженість абстрактно-теоретичних методів пізнання, що панували на першому етапі, і постає питання про виділення соціології в самостійну науку. Найбільш яскравими представниками соціології у цей час є М. Вебер, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, які вважали, що закони суспільного розвитку принципово відмінні від законів природи і соціологічні методи пізнання є своєрідними.

Третій етап починається з другої половини XX ст. У цей період усвідомлюється необхідність синтезу теорії та практики, стрімко розвиваються спеціальні соціологічні теорії, тривають пошуки загальної теорії. Значний внесок у розвиток соціології на цьому етапі зробили американські соціологи Г. Парсонс, Р. Мертон та інші.

Термін “соціологія” походить від двох слів: латинського *societas* — суспільство та грецького *logos* — слово, вчення, тобто соціологія — це наука про суспільство.

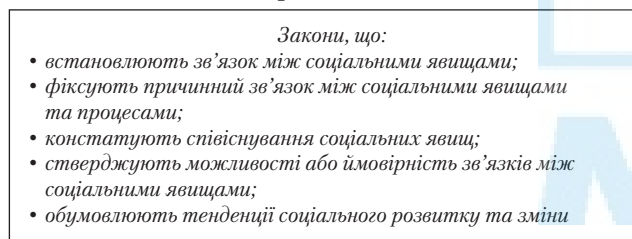
Дуже важливо провести чіткий розподіл між об’єктом і предметом соціології. **Об’єктом** соціологічного пізнання виступає вся сукупність властивостей, зв’язків і відносин, котрі носять назву соціальних. Соціальні зв’язки, соціальна взаємодія, соціальні відносини і спосіб їх організації є об’єктами соціологічного дослідження. **Предмет** соціології виступає результатом дослідницьких дій і не може бути визначений однозначно. Справа не тільки в тому, *що* вивчає наука, важливо зрозуміти, *як* вона це робить. Саме відповіді на ці різні запитання *що* і *як* характеризують відмінність між об’єктом та предметом науки. Питання про предмет науки — це визначення характерного саме для цієї науки кута погляду на об’єкт.

Дуже важливим питанням є питання про основні **категорії** та **закони** соціологічної науки. Мова йде про виділення таких вихідних категорій, які лежать у фундаменті науки – соціальне, соціальна спільнота, соціальний зв'язок, соціальні відносини, соціальна система, соціальні взаємодії, соціальний факт, соціальна група, соціальні рухи, соціальний процес тощо.

Якщо категорії соціології відбивають ті чи інші суттєві сторони, риси, властивості об'єкта цієї науки, то закони соціології виражають глибинні, суттєві, необхідні зв'язки між ними.

Основні категорії соціальних законів

Теоретична соціологія – це багатоманітні концепції, що розглядають різні аспекти соціального розвитку суспільства, а саме: всю сферу соціального життя – соціальні спільноти, соціальні відносини, процеси, інститути. Інакше кажучи, соціологічна теорія охоплює, на високому рівні абстрагування, причинні зв'язки у розвитку соціальних

явищ, описує соціальні взаємозв'язки у загальному вигляді. Є багато концепцій розвитку суспільства, тому теоретична соціологія – це велика кількість усіляких течій, шкіл, напрямків, які по-своєму, зі своїх методичних позицій пояснюють специфіку розвитку суспільства.

Спеціальні соціологічні теорії – це галузі соціологічного знання, які мають своїм предметом дослідження відносно самостійні, специфічні підсистеми суспільного цілого і соціальних процесів (наприклад, соціологія соціальних груп, соціологія освіти, соціологія політики, соціологія сім'ї, соціологія культури, соціологія управління та праці тощо).

Прикладна соціологія – практична частина соціологічної науки. Прикладна соціологія являє собою єдність конкретних соціологічних досліджень і спеціальних соціологічних теорій. У цьому виявляється єдність емпіричного та теоретичного, яка становить фундамент кожної науки. Прикладна соціологія має свої категорії, які у загальному та концентрованому вигляді відображають соціальну дійсність, а також методи дослідження: опитування, спостереження, аналіз документів тощо.

Кожна наука, досліджуючи певну сферу життя, виробляє і свій специфічний метод дослідження, яким вона користується поряд із загальнонауковими методами, притаманними й іншим наукам.

Якщо визначення предмета соціології дозволяє отримати відповідь на запитання: “що вивчає ця наука?”, то характеристика її **методу** повинна дати відповідь на запитання: “як, яким чином соціологія підходить до вивчення суспільства?”.

Вивчаючи цю тему, студенти повинні засвоїти зміст наступних функцій соціології:

- теоретичну;
- описову;
- інформаційну;
- виховну;
- управлінську;
- критичну;
- гуманістичну;
- охоронну;
- прогностичну;
- пізнавальну;
- емпіричну;
- прикладну;
- практичну;
- інструментальну;
- регулятивну;
- організаційно-технологічну.

Велике значення в засвоєнні теми має розуміння того, що соціологія розвивається не ізольовано, а в постійному взаємозв'язку з іншими суспільними науками. Особливо важливо засвоїти співвідношення і взаємодію соціології з соціальною філософією, історією, політологією, економічною наукою та деяким іншими суспільними науками.

План семінарського заняття

1. Поняття соціології, її об'єкт і предмет.
2. Методологічні підходи до соціологічного вивчення суспільства.
3. Структура й функції соціології.
4. Соціологія в системі суспільних наук.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Соціологія: що вона вивчає.
2. Суспільство як об'єкт дослідження соціології.
3. Дискусії в суспільній науці про предмет соціології.
4. Соціальні закони, категорії та поняття соціології.
5. Структура і рівні соціологічного знання.
6. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими науками.

Завдання і вправи

1. У підручнику "Соціологія" П. Смелзера дається таке визначення соціології: "Якщо коротко, соціологію можна визначити як наукове вивчення суспільства". Поясніть, що мається на увазі, коли йдеться про наукове вивчення суспільства?

2. Намалюйте схему структури соціологічного знання.

3. Дайте розширену характеристику основних функцій соціології.

4. Назвіть види соціальних законів, які виділяються за:

- а) часом дії _____;
- б) масштабом реалізації _____;
- в) характером, способом вияву _____;
- г) формами зв'язків _____.

5. Прочитайте уважно нижченаведені категорії соціології: "соціальний розвиток", "соціальна група", "соціальний прогрес", "особистість", "соціальна мобільність", "соціальна спільність", соціальний рух, "соціальна верства", "соціальна стратифікація". Які з них пояснюють статику суспільства, його структуру, а які характеризують динаміку суспільства?

6. Напишіть невеликий твір на тему: "Що мені може дати вивчення соціології".

Тести

1. Соціологія як наука виникла:

- а) після Другої світової війни;
- б) в першій половині XIX ст.;
- в) на початку XX ст.;
- г) у XVIII ст.

2. Яке з наведених визначень не є об'єктом соціологічного аналізу:

- а) суспільство як цілісна соціальна реальність;
- б) емпірично подана реальність, що відбиває ту чи іншу сторону соціального життя;
- в) такі об'єктивні явища суспільства, як відносини економічної власності, продуктивні сили, засоби праці;
- г) сукупність соціальних відносин, соціальні зв'язки, соціальні організації, соціальні інститути тощо.

3. Коли виникає соціальне?

- а) коли людина розмірковує про сенс свого життя;
- б) коли людина задовольняє свої вітальні потреби;
- в) коли поведінка одного індивіда підпадає під вплив іншого або групи (спільноти) незалежно від того, чи присутні фізично індивід або спільнота.

4. Під структурою соціологічного знання розуміють:

- а) орієнтацію соціологічного дослідження;
- б) рівні соціологічного пізнання;
- в) ступінь узагальнення соціологічного знання;
- г) певним чином упорядковану систему знань про суспільство як динамічно функціонуючий соціальний організм.

5. Теоретична соціологія відрізняється від прикладної:

- а) за метою, яку ставить перед собою соціологія;
- б) методом дослідження;
- в) об'єктом дослідження.

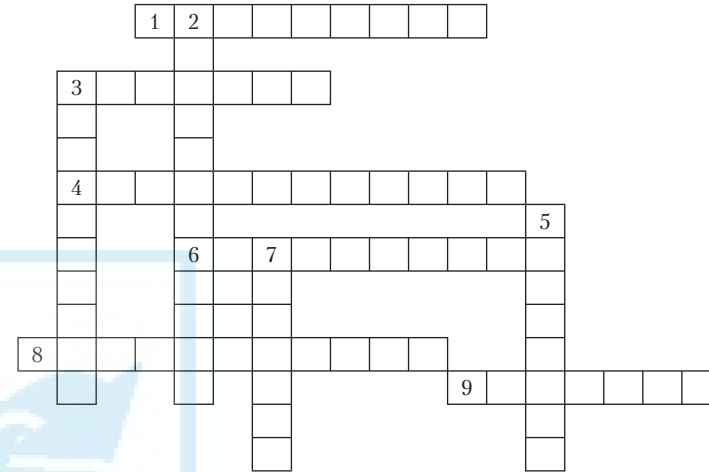
6. Яке з положень найбільш вірно визначає місце соціології в системі суспільних наук?

- а) соціологія є складовою соціальної філософії;
- б) це самостійна наука, яка має свій науковий інструментарій;
- в) соціологія не може існувати без висновків інших наук.

Кросворд

По горизонталі:

- 1. Сукупність людей, об'єднаних тривкими соціальними зв'язками і відносинами, яка виступає об'єктом соціології.
- 3. Кому належить визначення: "Соціологія — це наука, яка вивчає поведінку людей, що живуть в середовищі собі подібних?"
- 4. Яка функція соціології передбачає збирання, систематизацію та нагромадження соціологічної інформації, одержаної в результаті проведення досліджень?
- 6. Функція соціології, що передбачає концентрацію, пояснення, поповнення та збагачення існуючого соціологічного знання, розробку концепцій, теорій на основі дослідження соціальної дійсності.
- 8. Дослідження основних показників суспільного розвитку, якісних характеристик, які визначають певні соціальні типи населення.
- 9. соціології — це соціальні зв'язки, соціальні відносини, соціальна структура, соціальні системи, соціальні функції, тобто все соціальне.

По вертикалі:

- 2. Функція соціології, яка засвідчує її здатність до вироблення науково обґрунтованих прогнозів про тенденції розвитку соціальних процесів та явищ.
- 3. Наука про суспільство.
- 5. Соціологія культури — це ... теорія.
- 7. Функція соціологічного знання, що передбачає систематизацію, опис, нагромадження дослідницького матеріалу у вигляді аналітичних записок, звітів, статей, книг.

Питання для самоперевірки

- 1. Що є об'єктом соціології?
- 2. Що становить предмет соціології?
- 3. В чому полягає сутність "соціального" як провідної соціологічної категорії?
- 4. Які структурні рівні соціологічної системи знань?
- 5. Які основні функції соціології?
- 6. Соціальні закони, їх класифікація.
- 7. Методи соціології.
- 8. Яке місце займає соціологія серед інших суспільних наук?
- 9. Роль та завдання соціології в соціальному реформуванні українського суспільства.

Література: основна [2; 20; 44; 69; 72];

додаткова [51; 56; 65]

Теми 2, 3. Історія становлення та розвитку соціології в країнах Західної Європи, США та в Україні

Після вивчення матеріалу студент повинен знати:

- об'єктивні чинники, які обумовили появу нового напрямку наукового знання — соціології;
- основні соціологічні погляди Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера, К. Маркса та інших представників класичної соціології;
- особливості й етапи розвитку соціологічної думки в Україні;
- наукові ідеї українських соціологів XIX — початку XX ст.;
- представників новітньої української соціології;

вміти:

- пояснити роль О. Конта й Г. Спенсера у становленні соціології;
- проаналізувати позитивні сторони доктрини людських відносин Е. Мейо;
- дати оцінку таким основним школам і напрямам західної соціології, як аналітична школа, Чиказька школа, німецька соціологічна школа, структурний функціоналізм, неофункціоналізм, символічний інтеракціонізм, феноменологія, етнометодологія, структуралізм і технократизм;
- розкрити зміст основних етапів розвитку західної та української соціологічної думки;
- визначити значення американської й західноєвропейської соціології у становленні й розвитку соціології в Україні;
- з'ясувати основні завдання, що постали на початку XXI ст. перед вітчизняною соціологією.

Основні ключові поняття та терміни: соціальне знання, соціологічна думка, протосоціологія, контівська ієрархія наук, соціальна динаміка, соціальна статистика, соціальний факт, індустріальна соціологія, функціоналізм, феноменологічна соціологія, етнометодологія, структуралізм, постструктуралізм, технократизм, органічна школа в соціології, Чиказька школа, символічний інтеракціонізм, футурологія, конфліктологія.

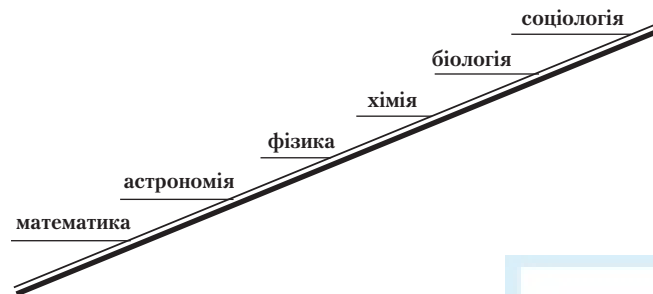

При вивченні цих тем слід звернути увагу на те, що корені соціологічної науки сягають часів античності — ідей Платона й Аристотеля, Геродота та інших, а далі — на ту “протосоціологію”, яка викристалізувалась у соціально-філософських роздумах Т. Мора й Н. Макіавеллі, Б. Спінози й Г. Гроція, Т. Гоббса й Дж. Локка, А. Сміта й Ш. Монтеск'є та багатьох інших мислителів минулого.

Проте у вигляді окремої світової галузі соціологія виникає лише у першій половині XIX ст. під впливом епохальних зрушень у соціальному бутті, що отримали найменування революцій: політичної, економічної, інтелектуальної. Радикальна природа цих змін — новий соціальний порядок, демократизація, бюрократизація державного управління, індустріалізація, урбанізація, секуляризація, раціоналізм і гуманізм, які стали могутніми чинниками, під впливом котрих склалася соціологія.

Огюст Конт (1798 — 1857) увійшов в історію науки як засновник філософського позитивізму та соціології. Вже самим терміном “позитивний” (“позитивізм”) О. Конт протиставляє свою філософію й соціологію старим (“негативним”) уявленням. Інакше кажучи, поняття “позитивне знання” (пізнання) є строго науковим, на відміну від спекулятивного, метафізичного, абстрактного, аморфного, неконструктивного та ін.

Конт вводить так звану лінійну систему класифікації форм наукового знання:

Контівська ієрархія наук

Залежність однієї науки від іншої зумовила появу соціальної фізики — соціології. О.Конт не лише вводить новий термін, а й розробляє досить повну систему соціологічного знання, окреслює предмет, структуру, визначає пізнавальні засоби й можливості нової науки. Він виступає за необхідність створення “позитивної соціології як науки, що спирається на дані спостереження, експерименту, порівняльного та історичного методів.

Етапи становлення та розвитку західної соціології		
Етапи	Хронологічні рамки	Основна характеристика
1	2	3
Перший (етап протосоціології)	Від античності до О. Конта	Формування уявлення подібності й різниці між законами природи й законами суспільства, розробка концептуальних засад політичної, цивільної та економічної теорії; знання про суспільство поступово набирає секулярних форм, формується концепція громадянського суспільства, розбудовуються емпіричні підвалини соціологічного знання
Другий	З 30–40-х років до кінця XIX ст.	Зародження й початковий розвиток академічної соціології
Третій	Кінець XIX ст. — 20-ті роки XX ст.	Інституціоналізація соціології як навчальної дисципліни; загальносоціологічні дослідження поєднуються з емпіричними дослідженнями, які набувають інтенсивного розвитку

1	2	3
Четвертий	З кінця 20-х років до 70-х років XX ст.	Формування основних теоретичних напрямків соціології, розвиток її галузевих дисциплін, подальшого вдосконалення методів дослідження
Останній, п'ятий	З 70-х років XX ст.	Інтернаціоналізація соціології, широке поширення різних концепцій і теорій (структурного функціоналізму, символічного інтеракціонізму, феноменології, етнометодології та ін.)

Основні наукові розробки американських соціологів		
Система, її автор	Період розробки	Основна сутність концепції
Система Тейлора <i>Ф. Тейлор</i> (1856–1915)	Рубіж XIX–XX ст.	Для підвищення ефективності виробництва необхідні: <ul style="list-style-type: none"> раціоналізація управління; наукова організація праці; диференційоване матеріальне стимулювання
Теорія людських відносин <i>Е. Мейо</i> (1880–1949)	Рубіж 20–30-х років XX ст.	Необхідні не тільки матеріальні, а й психологічні стимули: <ul style="list-style-type: none"> сприятливий моральний клімат; урахування інтересів робітника; задоволеність працею
Теорія ієрархії потреб <i>А. Маслоу</i> (1908–1970)	Середина XX ст.	При задоволенні різноманітних потреб людей існує певна черговість (ієрархія) потреб; поведінка індивіда в кожний даний момент визначається найбільш важливою потребою
Структурний функціоналізм <i>Толкотт Парсонс</i> (1902–1979)	Середина XX ст.	Соціальна система — це система дійових осіб: <ul style="list-style-type: none"> соціальна дія можлива тільки за наявності іншої дійової особи; взаємна орієнтація дійових осіб на ґрунті спільних цінностей; соціальна система діє тоді, коли відбувається певна диференціація соціальних ролей
Біхевіоризм <i>Дж. Уотсон</i> (1878–1958)	Кінець XIX ст. — XX ст.	Поведінка людини будується за схемою <i>стимул — реакція</i> : змінюючи стимул, можна задавати певні реакції, управляти поведінкою людей, підтримувати гармонію в суспільстві

Етапи виникнення та розвитку соціологічної думки в Україні		
Етапи	Хронологічні рамки	Основна характеристика
Перший (етап протосоціології)	З IX–XIII ст. до 60-х років XIX ст.	Поступово виникають соціальне знання та ідеї, елементи наукових поглядів на суспільство, державу, людину, релігію тощо
Другий	З 60-х років XIX ст. до 20-х років XX ст.	Виникнення на Заході соціології як окремої науки, ознайомлення з якою породжує в українських мислителів цього періоду певні способи бачення й моделі пізнавальної соціальної реальності, нові підходи й способи аналізу соціальних явищ і процесів. Відбувається становлення вітчизняної академічної соціології, її інституціоналізація
Третій	З 20-х років до 60-х років XX ст.	З одного боку, майже безплідність соціологічних студій в межах марксистської теорії, а з другого боку, значне поживлення в 20 – 30-х рр. наукової й педагогічної діяльності українських соціологів, які опинились не за своєю волею в еміграції, перебували під значним впливом західної соціології
Четвертий	З 60-х років до початку 90-х років XX ст.	Соціологія починає відроджуватися, спочатку у вигляді конкретно соціологічних досліджень, а пізніше як самостійна наука і навчальна дисципліна
П'ятий	З 90-х років XX ст.	Завоювання незалежності, розбудова національної державності й громадського суспільства, поширення різних соціологічних концепцій і теорій, дослідження трансформаційних процесів українського суспільства

Розглядаючи сучасні соціологічні концепції, слід насамперед звернути увагу на те, що розвиток соціології в XX ст. багато в чому виходить із принципів, що були розроблені М. Вебером і Е. Дюркгеймом. Новітній період розвитку соціології характеризується виникненням багаточисельних шкіл і напрямків, кожний з яких по-своєму унікальний і вимагає дуже уважного й серйозного ставлення до себе, бо розкриває перед нами ту чи іншу перспективу розгляду суспільства. Серед різних шкіл соціології XX ст. найчастіше виділяють чотири напрями, чотири наукові парадигми: емпіричну соціологію, функціоналістську соціологію, конфліктологічні теорії та символічний інтеракціонізм.

План семінарського заняття

1. Становлення і розвиток класичної соціології.
2. Сучасна західна соціологія: основні напрями й проблеми.
3. Соціологічні ідеї представників української суспільної думки другої половини XIX – початку XX ст.
4. Соціологія в Україні в 20 – роках XX ст.
5. Українська соціологія сьогодні: стан, проблеми, перспективи.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Соціологічна концепція Е. Дюркгейма.
2. Соціологія М. Вебера.
3. Соціологія П. Сорокіна.
4. Соціологічні погляди І. Франка.
5. М. Грушевський і українська соціологія.
6. М. Драгоманов як соціолог.
7. Основні досягнення емпіричної соціології XX ст.
8. Найбільш впливові сучасні напрями соціологічної теорії.

Завдання і вправи

1. Проаналізуйте основні соціологічні поняття Ф. Тьоніса.
2. В чому полягає суть “розуміючої соціології”?
3. Яке місце займала “аналітична школа” в соціології XX ст.?
4. Які є відмінні риси Чиказької школи?
5. Дайте оцінку особливостей становлення соціологічної думки в Україні.

Тести

1. Термін “соціологія” запропонував і вперше використав у своїх творах:

- а) Г. Спенсер;
- б) К. Маркс;
- в) Е. Дюркгейм;
- г) О. Конт.

2. Органічний напрям соціології заснував:

- а) О. Конт;
- б) Г. Спенсер;
- в) Дж. Міль;
- г) Е. Дюркгейм.

3. Вчення про суспільно-економічні формації належить:

- а) О. Конту;
- б) М. Веберу;
- в) К. Марксу;
- г) Г. Спенсеру.

4. Засновником “розуміючої соціології” є:

- а) О. Конт;
- б) М. Вебер;
- в) Г. Спенсер;
- г) К. Маркс;
- д) Е. Дюркгейм;
- е) П. Сорокін.

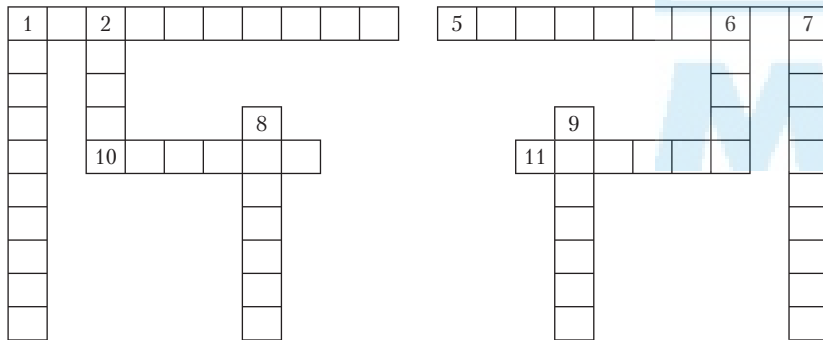
5. Автором першого українського підручника “Загальна соціологія” є:

- а) М. Ковалевський;
- б) М. Грушевський;
- в) С. Дністрянський;
- г) М. Шаповал.

6. Створення у Відні Українського соціологічного інституту належить:

- а) І. Франко;
- б) М. Шаповалу;
- в) М. Грушевському;
- г) Б. Кістяківському.

Кросворд “Історія західної соціології”

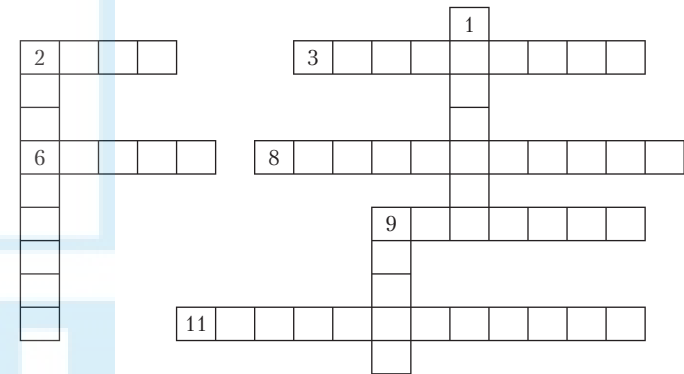
По горизонталі:

- 1. Перша наука із класифікації наук О. Контом.
- 5. Вид ресурсів за Е. Гідденсом.
- 10. Умисне позбавлення себе життя, одна з форм відхилення поведінки.
- 11. Представник географічного детермінізму.

По вертикалі:

- 1. Один із типів особистостей за характером їх пристосованості до соціального оточення у праці “Польський селянин у Європі та Америці”.
- 2. Американський соціолог і психолог, засновник Чиказької школи.
- 6. Німецький соціолог, філософ і історик, основоположник розуміючої соціології й теорії соціальної дії.
- 7. Об’єднання в одне ціле.
- 8. ... Сорокін (1889–1968).
- 9. Автор теорії соціальної структуризації.

Кросворд “Представники української соціологічної думки”

По горизонталі:

- 2. Український історіософ, професор Ніжинського історико-філологічного інституту; вважав соціологію і психологію науками про надорганічні явища; основна ідея — ідея розвитку; виділив 4 підрозділи соціології.

3. Український публіцист-емігрант, дав соціолого-синтетичні визначення права на духовні й матеріальні надбання на рідних землях і на збереження власної ідентичності й духовних цінностей на еміграції.
6. Політичний діяч, письменник, автор першої Конституції України (1710) на основі ідеї демократичного ладу, української державності.
8. Громадський і політичний діяч, історик, соціолог. Створив у Відні Український соціологічний інститут, автор праці “Початки громадянства (генетична соціологія)” (1921).
9. Український фізіолог, досліджував біологічні, фізіологічні, логічні, рефлектологічні аспекти суспільного життя, заклав початки “соціофізіології”.
11. Український історик, етнограф, соціолог, політичний діяч; вважав соціологію наукою про організацію й еволюцію суспільства, розвинув вчення про прогрес і солідарність.

По вертикалі:

1. Політичний діяч доби Центральної Ради, соціолог; в листопаді 1924 р. заснував у Празі Український інститут громадознавства.
2. Філософ, критик позитивізму О. Конта, висунув концепцію зближення науки й релігії, професор Київського університету в 1851–1886 рр.
9. Економіст, соціолог, досліджував форми організації первісного суспільства, вказував на вплив економічного фактора в розвитку суспільного життя.

Питання для самоперевірки

1. Які основні історичні стадії розвитку соціології?
2. У чому полягає сутність позитивістської соціології О. Конта?
3. Якими є основні ідеї соціології Г. Спенсера?
4. У чому сутність та значення для науки соціологізмів Е. Дюркгейма?
5. Основний зміст “розуміючої соціології” М. Вебера?
6. Основні особливості американської соціології.
7. У чому сутність “теорії людських відносин” Е. Майо?
8. Зміст та значення в соціології теорії “ієрархії потреб” А. Маслоу.
9. У чому полягає сутність концепції структурного функціоналізму Толкотта Парсона?

10. Сутність, місце та роль біхевіоризму.
11. Особливості української протосоціології.
12. Основні етапи розвитку соціологічної думки в Україні, їх зміст та особливості.

Література: основна [2; 8; 18; 26; 30; 56; 59; 64; 68]
додаткова [10; 14; 22; 34; 38; 47; 57]

Змістовий модуль II. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії

Тема 4. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура

Після вивчення теми студент повинен

знати:

- еволюцію уявлень про суспільство та його походження;
- особливості суспільства як сукупності історично сформованих способів і форм взаємодії й об’єднання (діяльності, відносин, поведінки, спілкування тощо) індивідів та їх груп;
- теоретичні підходи, які спеціалісти використовують при вивченні суспільства, його сутність, ознаки, типи тощо;
- специфіку соціологічного аналізу суспільства, основні поняття, якими оперує соціологія, досліджуючи суспільство;
- що таке соціальна структура суспільства, які її складові елементи і в яких ракурсах її вивчають соціологи;
- чому існує соціальна нерівність, чому одні групи в суспільстві багатші й могутніші, аніж інші;
- сутність соціальної стратифікації й причини існування різних типів стратифікаційних систем;
- який вплив має приналежність особистості до певних соціальних груп на її життєвий шлях та кар’єру;

вміти:

- пояснити основний зміст поняття “суспільство як соціальна система”;
- розкрити відмінність між термінами “суспільство”, “державна”, “країна”;
- аналізувати погляди зарубіжних і вітчизняних соціологів на сутність, основні засади функціонування й розвитку суспільства як соціального феномена;
- охарактеризувати процеси трансформації сучасного українського суспільства, джерела і види соціальних змін, що в ньому відбуваються;

- аналізувати процеси соціальних переміщень у сучасному суспільстві та їх рушійні сили;
- на практиці застосувати знання про соціальну структуру суспільства та соціальні переміщення при плануванні власної життєвої кар'єри, враховувати інтереси певних суспільних спільнот при прийнятті управлінських рішень.

Основні ключові поняття та терміни: протосуспільство, суспільство, традиційне (доіндустріальне суспільство), індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, соціальні зміни, соціальний розвиток, структурні соціальні зміни, процесуальні соціальні зміни, функціональні соціальні зміни, мотиваційні соціальні зміни, цивілізація, соціальна структура, соціальна стратифікація, соціальна мобільність, соціальний статус, соціальна роль, соціальна група, еволюційні та революційні соціальні зміни, фактори соціальних змін, теорії соціальних змін (еволюційні, циклічні, функціоналістські, конфліктні), модернізація, органічна та неорганічна модернізація, соціальна система, писемне суспільство, дописемне суспільство, складне суспільство, просте суспільство, соціальна спільнота, соціальний інститут, соціальна організація, соціальний клас, вищий клас, середній клас, нижчий клас, маргінали.

Упродовж всієї історії соціології однією з найважливіших її проблем була проблема: що являє собою суспільство? Соціологія всіх часів і народів намагалася відповісти на запитання: яким чином можливе існування суспільства? Які механізми соціальної інтеграції, що забезпечують соціальний порядок усупереч величезному розмаїттю інтересів індивідів і соціальних груп?

Соціологія по-різному тлумачить поняття “суспільство”. Е. Дюркгейм розглядав суспільство як надіндивідуальну духовну реальність, яка основана на колективних уявленнях. За М. Вебером, суспільство — це взаємодія людей, яка є продуктом соціальних, тобто орієнтованих на інших людей, дій. Американський соціолог Т. Парсонс визначав суспільство як систему відносин між людьми, основою якої є норми й цінності. З точки зору К. Маркса суспільство — це сукупність, що історично розвивається, відносин між людьми, які складаються в процесі їх спільної діяльності.

Зрозуміло, що в усіх цих визначеннях так чи інакше відбито підхід до суспільства як до цілісної системи елементів, що знаходяться в стані тісного взаємозв'язку. Такий підхід до суспільства називається системним. Основне завдання системного підходу в дослідженнях

суспільства полягає в поєднанні різних знань про суспільство в цілісну систему, яка могла б стати теорією суспільства.

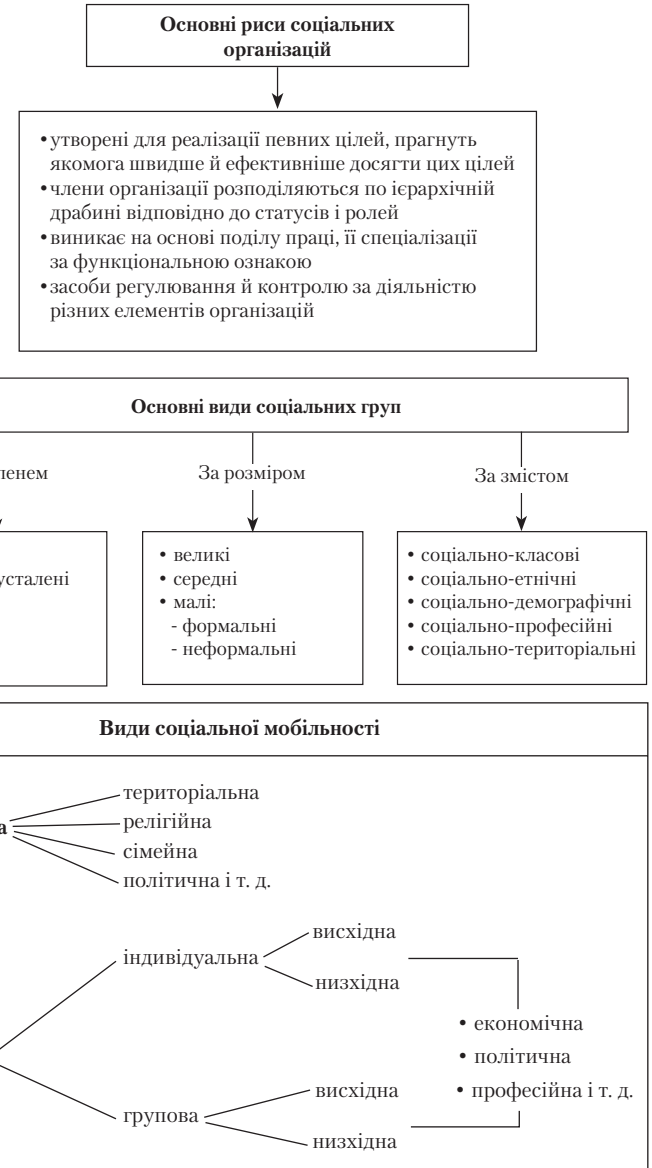
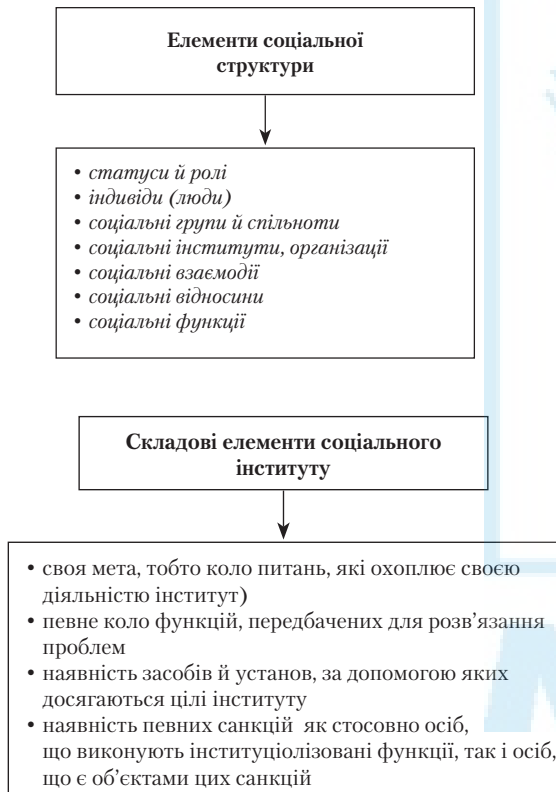
Суспільство складається з множини індивідів, їхніх соціальних зв'язків, взаємодії й стосунків. Та чи можна розглядати суспільство як просту суму цих елементів? Прихильники системного підходу до аналізу суспільства відповідають, що ні. З їхньої точки зору суспільство — це не сумативна, а цілісна система. Це означає, що на рівні суспільства індивідуальні дії, зв'язки й відносини створюють нову, системну якість.

Системна якість — це особливий якісний стан, який не можна розглядати як звичайну суму елементів. Суспільні взаємодії й відносини носять надіндивідуальний, надособистісний характер, тобто суспільство — це деяка самостійна субстанція, яка відносно індивідів є первинною. Кожен індивід народжується за певної структури зв'язків і відносин і в процесі соціалізації входить до неї.

Цілісній системі притаманна багатоманітність зв'язків, взаємодій та відносин. Найбільш характерними є корелятивні зв'язки, взаємодії та відносини, що включають координацію й субординацію елементів. Координація — це певна злагодженість елементів, той особливий характер їх взаємної залежності, який забезпечує збереження цілісної системи. Субординація — це підлеглість і сопідлеглість, що вказує на особливе специфічне місце, неоднакове значення елементів у цілісній системі.

Прості і складні суспільства	
Просте суспільство	Складне суспільство
<ul style="list-style-type: none"> • кровно-родові зв'язки; • родоплемінна організація суспільства; • відсутня майнова диференціація в суспільстві; • немає класів і держави 	<ul style="list-style-type: none"> • широкі й різноманітні зв'язки між людьми; • соціальне розшарування; • багаторівневе управління суспільством через державу
Виникло 50 – 40 тис. років тому	Виникло 10 – 5 тис. років тому

Параметри соціальної структури (за Р. Блау)

Номінальні параметри	Рангові параметри
<ul style="list-style-type: none">• стать• раса• етнічна незалежність• віросповідання• місце проживання• сфера діяльності• політична орієнтація• мова• влада	<ul style="list-style-type: none">• освіта• дохід (або заробітна плата)• багатство (спадщина або нагромадження)• походження• вік• адміністративна посада• інтелігентність• престиж

Соціальна структура сучасного українського суспільства

- вищий клас професіоналів, адміністратори
- технічні спеціалісти середнього рівня
- комерційний клас, дрібна буржуазія
- кваліфіковані робітники
- робітники, що не мають кваліфікації
- інженерно-технічні працівники та рядові службовці
- науково-технічна та гуманітарна інтелігенція, студенти
- особи, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю
- землероби (фермери, колгоспники)

План семінарського заняття

1. Суспільство як цілісність. Ознаки суспільства.
2. Типологія суспільства.
3. Глобалізація та розвиток суспільства.
4. Соціальна структура суспільства: параметри, характеристики, елементи.
5. Стратифікаційна система сучасного українського суспільства.
6. Соціальна мобільність, її причини й види.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Суспільство як цілісна система, його характеристики.
2. Проблеми стабільності й розвитку суспільства.
3. Соціальні групи як об'єкти й суб'єкти соціальних взаємин.
4. Трансформація системи соціальних інститутів в сучасній Україні.
5. Студентство як соціально-професійна група та її роль в сучасному українському суспільстві.

6. Соціальні витоки середнього класу в Україні та його соціальна роль.
7. Соціальна мобільність, її причини й види.

Завдання і вправи

1. Доповніть цитати словами, яких бракує.

- 1) О. Конт вважав, що “суспільство — це функціонуюча система, заснована на _____”.
- 2) К. Маркс вважав, що “суспільство не складається з індивідів, а віддзеркалює систему їх _____ і _____ в яких ці індивіди знаходяться один до одного”.
- 3) Е. Дюркгейм вбачав у суспільстві _____ реальність, що заснована на _____ уявленнях.
- 4) Сучасний американський соціолог Н. Смелзер визначає суспільство як “об'єднання людей, що має певні географічні межі, спільну законодавчу систему та певну _____”.

2. Доповніть наступні таблиці, переліки тощо.

- 1) Підсистемами сучасного суспільства як цілісної динамічної системи є:
 - а) правова
 - б) _____
 - в) економічна
 - г) _____
 - д) політична
 - е) _____
- 2) Основними критеріями типології суспільства є:
 - а) _____
 - б) чисельність рівнів управління
 - в) ступінь соціальної диференціації
 - д) _____
- 3) Просте суспільство має наступні ознаки:
 - а) кровно-родові зв'язки
 - б) _____
 - в) _____
 - г) відсутні класи і держава
- 4) Складне суспільство має наступні ознаки:
 - а) _____
 - б) соціальне розшарування
 - в) _____
- 5) Фактори, які впливають на процес соціальних змін:
 - а) природне оточення
 - б) _____
 - в) _____
 - г) події
 - д) _____
 - е) технології

3. Які системи соціальної стратифікації існували в Україні від княжих часів? Охарактеризуйте їх.

4. Напишіть автобіографію й проаналізуйте її з наступних точок зору:

- в полі дії яких соціальних інститутів Ви перебували від народження?
- в чому виявлявся їх вплив на Вас?
- якою є система Ваших статусів та ролей, до якої соціальної страти Ви себе зараховуєте?

5. З представниками яких страт Ви зустрічалися, які особливості їхньої поведінки Ви могли б відзначити?

Тести

1. “Суспільство — функціонуюча система, що ґрунтується на поділі праці”. Кому належить це визначення суспільства?

- а) Е. Дюркгейму; в) М. Веберу;
- б) Аристотелю; г) О. Конту.

2. “Суспільство — це взаємодія людей, яка є продуктом соціальної дії”. Кому належить це визначення суспільства?

- а) Е. Дюркгейму; в) М. Веберу;
- б) Аристотелю; г) О. Конту.

3. За цим критерієм всі існуючі суспільства поділяються на традиційні, індустріальні та постіндустріальні. Про який критерій класифікації йдеться?

- а) наявність писемності;
- б) чисельність рівнів управління;
- в) ступінь соціальної диференціації;
- г) спосіб здобування засобів для існування.

4. Ці теорії базуються на припущеннях, що суспільства поступово розвиваються від простих до складних форм. Про які теорії пояснення соціальних змін йдеться?

- а) еволюційні теорії; в) функціональні теорії;
- б) циклічні теорії; г) конфліктні теорії.

5. Основоположником теорії малих груп є:

- а) Р. Мертон; в) Г. Кулі;
- б) Е. Гіденс; г) П. Сорокін.

6. Студентська академгрупа є прикладом:

- а) великої соціальної групи; в) соціальної агрегації;
- б) малої соціальної групи; г) неформальної групи.

7. Пан “А” є студентом, капітаном футбольної команди, чоловіком пані “У”. Це, з точки зору соціолога, перелік його:

- а) набутих соціальних статусів;
- б) приписних соціальних статусів;
- в) рангових соціальних характеристик;
- г) особистих якостей.

8. Група людей, які очікують автобус на зупинці, є прикладом:

- а) великої соціальної групи; в) соціальної агрегації;
- б) малої соціальної групи; г) соціальної спільноти.

9. Прикладом соціального інституту є:

- а) Інститут соціології НАН України;
- б) МАУП;
- в) сім'я;
- г) релігія.

10. Козацтво в українському суспільстві ХУІІ ст. — це приклад:

- а) соціальної верстви;
- б) соціально-демографічної групи;
- в) неформальної верстви;
- г) етносоціальної верстви.

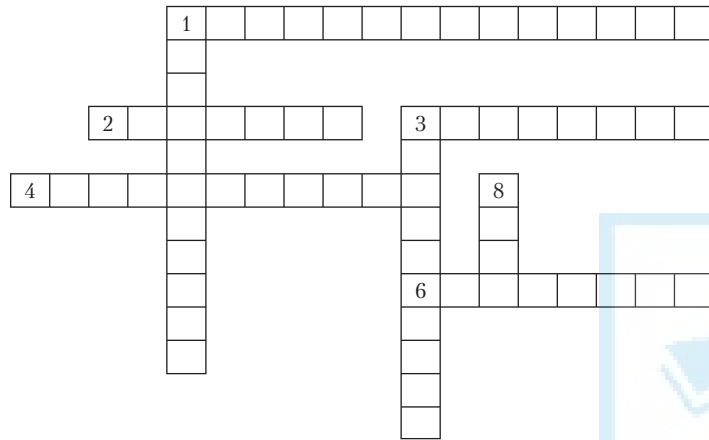
11. Автором теорії соціальної мобільності є:

- а) П. Блау; в) М. Шаповал;
- б) Р. Мертон; г) П. Сорокін.

12. У сучасному українському суспільстві найбільш масовим є:

- а) вищий клас;
- б) середній клас;
- в) нижчий клас.

Кросворд

По горизонталі:

1. В якому суспільстві індивіди керуються традиційними цінностями, будучи обмеженими у виборі, змушені діяти згідно з традиціями?
2. Суспільство, в якому існує поділ на основні класи.
3. Галузь відносин між соціальними суб'єктами (класами, соціальними групами, національними спільнотами, державами) щодо здійснення політичної влади.
4. Сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми.
6. Цілісне утворення, яке має свою внутрішню структуру, структурні елементи та зв'язки.

По вертикалі:

1. Суспільство, яке не допускає інших форм власності, крім державної, іншої ідеології, крім комуністичної.
3. Такі суспільства виникають наприкінці XVIII ст. з появою промислового виробництва, розвитку системи державного управління.
8. Угруповання людей на основі нерівного становища щодо основних соціальних ресурсів, які визначають їхні життєві шанси, соціальні можливості спільно діяти.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає суть поняття “суспільство”?
2. Чому суспільство — соціальна система?
3. Які характерні риси й особливості відзначають суспільство?
4. Які основні віхи становлення суспільства?
5. Що означає системний підхід до аналізу суспільства?
6. Якими характерними рисами наділені масові спільноти?
7. Назвіть види соціальних груп.
8. Від чого залежить той чи інший тип соціальної структури?
9. Які характерні ознаки формування етнічної спільноти?
10. Що ви розумієте під соціальною рівністю?
11. Які причини соціальної нерівності?
12. Що таке соціальна стратифікація?
13. Що означає соціальна мобільність в суспільстві?
14. Яку роль відіграє “середній клас” у стабілізації соціальної системи?
15. Що таке соціальні інститути?
16. Які функції виконує в суспільстві соціальна організація?
17. Які характерні риси еволюційного розвитку суспільства?
18. У чому полягає основний зміст теорії культурно-історичних типів суспільства?

Література: основна [28; 34; 35; 45; 53; 63; 67; 71; 76; 83; 86]
додаткова [4; 17; 21; 25; 30; 36; 43; 45; 46; 51; 60–62]

Тема 5. Особистість у системі соціальних зв'язків

Після вивчення теми студент повинен

знати:

- специфіку соціологічного підходу до вивчення особистості;
- основні соціологічні концепції особистості та її структуру;
- соціальний зміст понять “соціальний статус” і “соціальна роль”;
- компоненти, етапи, основні підходи до визначення сутності соціалізації;

вміти:

- розкрити сутність соціологічної теорії особистості та її проблематику;
- охарактеризувати основні соціальні типи особистості та їхні характерні риси;
- розкрити суть основних тенденцій взаємодії людини й суспільства у сучасних умовах.

Основні ключові поняття та терміни: *девіантна поведінка, індивід, інтеріоризація, потреби, рольовий набір, соціалізація, соціальний престиж, спрямованість особистості, статус здобутий, соціальні типи особистості, цінності, адаптація соціальна, агенти соціалізації, інтереси, особистість, рольовий конфлікт, санкції, соціальна роль, соціальний статус, статус аскриптивний (приписаний), структура особистості, ціннісні орієнтації.*

Проблема вивчення особистості в соціології є однією з центральних, оскільки кожен студент для розуміння сутності соціальних явищ, системи взаємозв'язку повинен з'ясувати, чим зумовлені конкретні дії кожної людини. Індивідуальна поведінка, таким чином, представляє собою основу сприйняття життя всієї соціальної групи або суспільства.

На відміну від психології, соціологія розглядає людину не як неповторну індивідуальність, а в сукупності її соціально-типових якостей.

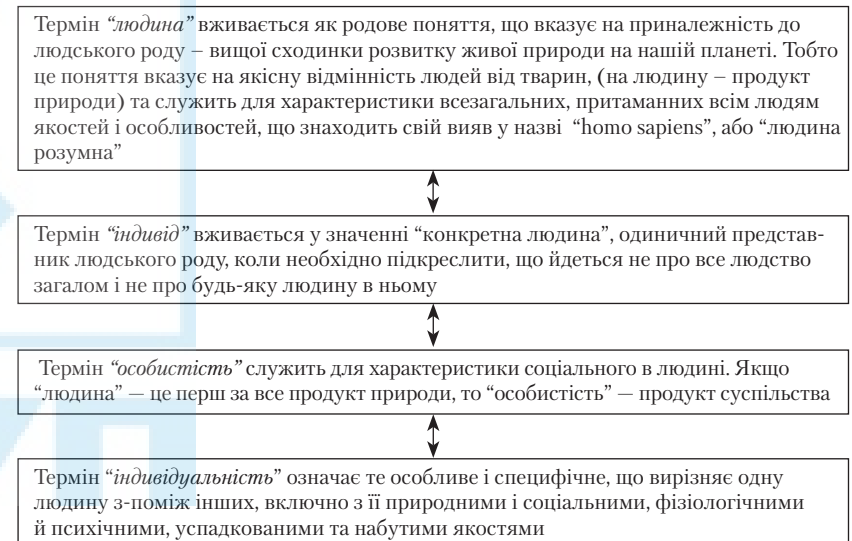
Усі визначення особистості зумовлені двома протилежними думками стосовно її розвитку. З точки зору одних, кожна особистість формується та розвивається відповідно до її природних якостей та здібностей, і соціальне оточення при цьому відіграє дуже незначну роль. Представники іншої точки зору повністю спростовують природні внутрішні якості та здібності людини, вважаючи, що особистість — це деякий продукт, який повністю формується в ході соціального досвіду. Очевидно, що це — крайні погляди на процес формування особистості. Студенти, звичайно, повинні враховувати як біологічні особливості особи, так і її соціальний досвід. Разом із тим практика свідчить, що соціальні фактори формування особистості більш значущі. Можна погодитися з визначенням особистості, яке дав В. А. Ядов: "Особистість — це цілісність соціальних якостей людини, продукт суспільного розвитку та включення індивіда в систему соціальних зв'язків у ході активної діяльності та спілкування". Згідно з цим поглядом особистість розвивається із біологічного організму виключно завдяки різним видам соціального та культурного досвіду.

Загальні соціальні умови існування активно впливають на якості особистості як об'єкта соціальних взаємозв'язків та їх діяльного суб'єкта. Важливим компонентом впливу на особистість виступають економічні відносини. В нашому суспільстві — це перехід до ринкової економіки, співіснування різних форм власності, загострення конкуренції на ринку праці тощо.

Соціокультурне життя суспільства, в тому числі політичні та ідеологічні відносини, теж виступає компонентом загальних соціальних умов, причому культура акумулює традиції, що склалися історично в даному суспільстві. Соціальна стратифікація та суспільний розподіл праці — це теж важливі елементи, які зумовлюють усі соціальні відносини.

Ще один компонент загальних умов існування особистості — рівень розвитку громадянського суспільства, соціально-політичний устрій, стан соціальних інститутів (наприклад, освіта). Ці найбільш важливі компоненти загальних соціальних умов детермінують специфічні соціальні умови буття людей.

Є ще дві важливі індивідуальні характеристики — стать та вік індивідів, стадії їхнього життєвого циклу. З цієї точки зору вони також мають соціальний еквівалент і повинні бути включені до схеми, тому що бути чоловіком чи жінкою, перебувати в тій чи іншій стадії життєвого циклу означає виконувати різні соціальні функції.

Процес соціалізації особистості

Соціалізація — це процес входження (включення) індивіда в соціум, що обумовлює зміни в соціальній структурі особистості. Останнє обумовлюється активністю людини та її здатністю не лише засвоювати при взаємодії з середовищем його вимоги (адаптація), але й змінювати це середовище, активно впливати на нього, визначити свій “життєвий світ”

Соціальна адаптація

Прийняття індивіда:

- до соціально-економічних умов;
- до ролевих функцій, соціальних норм;
- до соціальних груп і соціальних організацій, які виступають в якості його життєвого середовища

Інтеріоризація

Процес включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини. Характер переходу соціальних цінностей і норм у внутрішнє “Я”, який обумовлений структурою конкретної особистості, яка сформована минулим досвідом.

Екстеріоризація

Об’єктивація внутрішнього світу людини у її поведінці, діяльності

Основні компоненти процесу соціалізації

Фактори соціалізації:

- сукупність ролей і соціальних статусів;
- соціальні спільноти;
- система соціальних цінностей і норм;
- соціальні інститути;
- загальна ситуація в країні

Основні стадії соціалізації:

- рання;
- навчання;
- соціальна зрілість;
- завершення життєвого циклу

Періоди соціалізації

- дотрудовий;
- трудовий;
- післятрудоий

Агенти соціалізації

- агенти первинної соціалізації;
- агенти вторинної соціалізації

План семінарського заняття

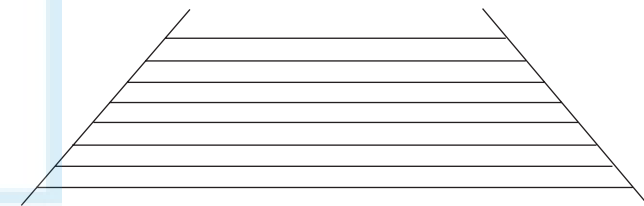
1. Особливості соціологічного аналізу особистості.
2. Процес соціалізації особистості.
3. Соціальна структура особистості.
4. Особливості взаємодії людини й суспільства в сучасній Україні.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Поняття про особистість та її соціальну структуру.
2. Природне і соціальне в людині.
3. Співвідношення понять “індивід”, “індивідуальність”, “особистість”.
4. Роль соціалізації у становленні особистості.
5. Соціальний статус і соціальні ролі особистості.
6. Соціальна типологія особистості.

Завдання і вправи

1. На власному прикладі розгляньте особистість як:
 - елемент соціальної системи;
 - складну систему;
 - об’єкт суспільних відносин;
 - суб’єкт суспільних відносин.
2. Розташуйте потреби особистості згідно з концепцією А. Маслоу

3. Перелічіть повний набір статусів у себе, своїх батьків і двох-трьох знайомих. Який список вийшов? Про що це свідчить?
4. Визначіть свій головний статус, головні статуси Ваших батьків і порівняйте їх між собою.
5. Назвіть соціальні ролі, які Ви виконували протягом свого життя. Опишіть, як впливала зміна Вашого статусу на виконання цих ролей.
6. Які етапи соціалізації ви можете виділити на своєму життєвому шляху? З’ясуйте, які соціальні властивості формування на кожному з цих етапів, проаналізуйте роль соціальних інститутів у формуванні цих властивостей.

Тести

1. Які з перелічених позицій виділяють головний статус людини:

- а) молода; г) християнка;
- б) українка; д) одружена;
- в) студентка; е) повнолітня.

2. Як називається ситуація, коли 16-річну доньку одночасно чекають батьки, щоб разом відсвяткувати день народження бабусі, та друзі, щоб піти на дискотеку:

- а) культурний конфлікт; в) конфлікт поколінь;
- б) рольовий конфлікт; г) статусний конфлікт.

3. Процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини – це:

- а) адаптація;
- б) інтеріоризація;
- в) екстеріоризація.

4. Хто з соціологів ввів поняття девіації в соціологічну систему знань:

- а) М. Вебер;
- б) Г. Спенсер;
- в) Е. Дюркгейм.

5. Як ви розумієте висловлювання: “Особистість – продукт біографії людини”? Чи це дійсно так? _____

Питання для самоперевірки

1. У чому сутність поняття особистості з точки зору соціології?
2. Визначте основні напрямки соціології особистості в сучасних умовах.
3. Що таке соціальний статус та соціальна роль? Як ці поняття пов'язані між собою?
4. Чи існують статуси в сучасному індустріальному суспільстві?
5. Яке значення має для соціології соціальна типологія особистості?
6. Розкрийте зміст соціальної активності особистості.

Література: основна [8; 10; 21; 36; 43; 47; 54; 55; 65; 79; 80; 82];

додаткова [1; 2; 7; 9; 20; 28; 29; 63; 66]

Тема 6. Соціологія культури

Після вивчення теми студент повинен знати:

- зміст поняття “культура”;
- співвідношення понять “культура” і “суспільство”;
- основні складники культури;
- основні види (форми) культури;

вміти:

- розрізняти поняття “культура” і “цивілізація”;
- визначити предмет “соціологія культури”;
- аналізувати наявні в Україні субкультури.

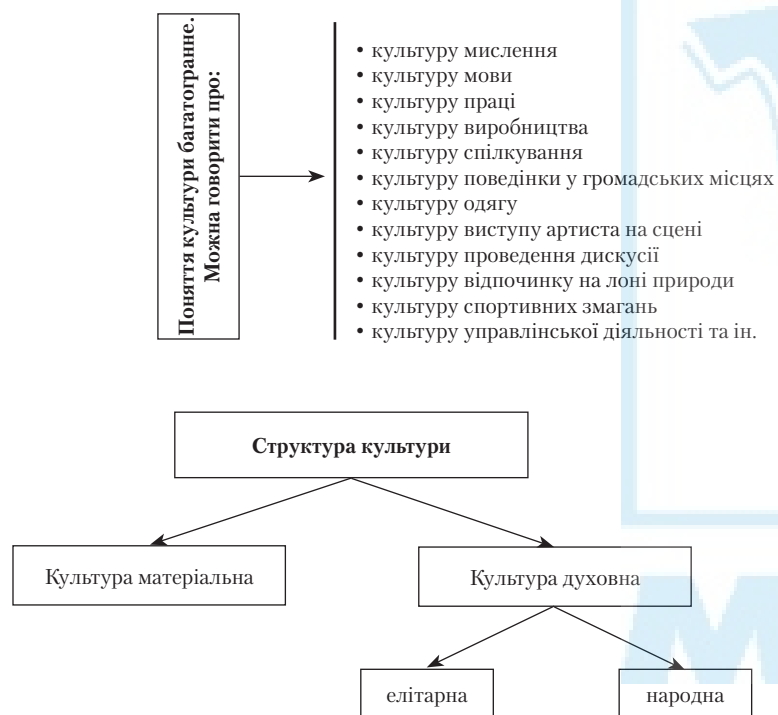
Основні ключові поняття та терміни: культура, субкультура, елітарна культура, матеріальна, духовна, художня культура, нормативна культура, культурна дифузія, культурні універсалії, культурна соціалізація, цінності культури, цивілізація, культура суспільства, елітарна (висока) та народна (фольклорна) культура, етнокультурна, культурна революція, контркультура, відродження, масова культура, модернізм, негрітюд, соціодинаміка культури.

Під час вивчення цієї теми необхідно усвідомити, що з виникненням соціології як науки виникають і специфічні питання щодо соціології культури: Які закономірності розвитку культури? Чим пояснити розриви у поступовому розвитку історичних періодів? Через що гинуть і чому відроджуються окремі духовні компоненти, суттєві характеристики культури? Але для сучасної соціології акценти дещо змінилися. Традиційними є: роль звичаїв у передачі сукупного духовного досвіду, діалог і конфлікт культур, вплив культури на соціально-історичний процес, шляхи сучасної глобалізації культури.

Визначаючи поняття “культура”, сучасні дослідники, як правило, порівнюють її з сукупністю норм, цінностей та ідеалів, які виконують функції соціальної орієнтації у конкретному суспільстві. Це дозволяє визначити походження норм і стандартів, які конструюють культуру. Таким чином, зв'язки між суспільством і культурою розглядаються як багатомірні та взаємозалежні.

У найбільш методологічно впливових школах і напрямках сучасної соціології у межах структурно-функціонального аналізу формується метод системного підходу щодо суспільства. Сама система соціальної взаємодії розглядається як продукт культури. Вона поєднує в собі со-

ціальні та соціальні системи суспільства. На обох рівнях відокремлюються найважливіші сфери: економіка, яка виконує функцію адаптації, політика — ціледосягнення та культура — функція підтримки зразка взаємодій у системі. Таким чином, культура вже не зводиться лише до морально-етичних характеристик, а аналізується у поєднанні традицій, зв'язків, норм і цінностей — духовного потенціалу та свободи вибору. Вона взагалі є окремою підсистемою (у “своїх” межах) і стоїть поряд з іншими сферами суспільного життя (економікою та політикою), у взаємодії з якими культура створює нові форми спільностей та визначає напрям їх подальшого розвитку.

У культурі кожної соціальної спільноти існують власні цінності. Поряд із ними — також загальнолюдські, які забезпечують цілісність суспільства, регулюють спроможність його виживання на різних ета-

пах розвитку суспільства. Цінності — це переконання щодо цілей, до яких індивід прагне, та основні засоби їх досягнення. Основна вимога до цих переконань — їх повинно поділяти все суспільство. В різних культурах під цінностями виступають різні переконання, але кожний соціальний устрій сам визначає свої цінності. Ця обставина зумовлює визначення цінностей як суспільних відносин.

Існують цінності — носії первинного смислу буття (свобода, віра, надія та ін.), які є загальнолюдськими (абсолютними). Інші цінності, такі як демократія, соціальна справедливість і т. ін., специфічно проявляються в тому або іншому суспільстві. Будь-які цінності завжди структуровані в кожному суспільстві (хоч і не однаково) та являють собою певну ієрархію. Поряд із такими ієрархіями суспільних цінностей діють загальнолюдські цінності. Структуровані цінності зумовлюються існуючою ідеологією держави, політичних партій, різноманітних організацій тощо. Можна також виділити групові цінності, які є каналами комунікації та взаємодії.

Нормами називають засоби, які регулюють поведінку індивідів і груп. Норми, як присутні в культурі суспільства, виробляються залежно від його соціальної структури, інтересів соціальних груп, систем суспільних відносин та уявлень членів суспільства про первинне, допустиме, можливе, бажане або навпаки. Можна сказати, що цінності обґрунтовують норми, завдяки чому вони разом створюють єдину ціннісно-нормативну структуру культури.

Соціологія культури — це одна з найважливіших галузей науки про суспільство, оскільки вона вивчає й аналізує найбільш складні й фундаментальні характеристики людини й суспільства, їхню здатність до ефективного матеріального й духовного розвитку.

Предметом соціології культури як наукової галузі є вивчення суті, місця й ролі цілісної системи культури суспільства, закономірностей і випадковостей її виникнення й розвитку, явищ і процесів, конкретних матеріальних і духовних цінностей та діяльності людей з їх створення, накопичення, збереження, реалізації й передачі новим поколінням. Стрижнем предмета соціології культури є, безумовно, закономірності виникнення, функціонування й розвитку культури суспільства, які поєднуються в п'ять основних груп.

Основні групи закономірностей соціології культури

- Закономірності, що притаманні суспільству в цілому, в тому числі культурі.
- Закономірності взаємозв'язку культури й системи відтворення матеріального життя суспільства.
- Закономірності взаємозв'язку культурного життя з іншими сферами життєдіяльності людей.
- Закономірності власного культурного життя, різних його аспектів.
- Закономірності зв'язку різних рівнів організації культурного життя

Аналіз культури переконливо показує, що культура в житті суспільства виконує надзвичайно важливу роль, оскільки саме культура, тобто діяльність, робить людину людиною, а суспільство — суспільством. Найяскравіше роль культури виявляється в її основних функціях.

Пізнавально-освітня функція — це:

- засвоєння надбань матеріальної й духовної культури;
- оволодіння рідною мовою й вивчення іноземних мов;
- вивчення літератури й мистецтва, їх розуміння;
- набуття досвіду самостійної творчості та ін.

Творення й відтворення культури, передача соціальної спадковості — це:

- творення й відтворення культурних цінностей (матеріальних і духовних);

- зберігання й передача соціальної спадковості;
- соціальна трансляція;
- застосування й удосконалення людського досвіду.

Регулятивно-аксеологічна функція — це:

- формування правильного розуміння цінностей і моралі;
- забезпечення відповідності особи соціальним нормам та ідеалам;
- регулювання повсякденної поведінки людини в усіх сферах соціального життя.

Об'єднувальна (соборна) функція — це:

- забезпечення цілісності суспільства;
- об'єднання людей на основі усвідомлення приналежності до єдиної нації, народу, держави;
- забезпечення наступності поколінь і культурно-історичної єдності суспільства.

План семінарського заняття

1. Культура як соціальний феномен. Еволюція поняття культури.
2. Предмет соціології культури.
3. Функції соціології культури.
4. Нова соціально-культурна реальність в Україні та проблеми розвитку національних культур.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Поняття культури та його еволюція в ХХ ст.
2. Соціально-культурне середовище як фактор розвитку особистості.
3. Українське Відродження XVI–XVII ст. та що знаємо про нього.
4. Проблеми відродження національних духовних цінностей в сучасній Україні.
5. Культура спілкування в студентському середовищі та основні вимоги до неї.

Завдання і вправи

1. Попрацюйте 2–3 дні в бібліотеці й зробіть на семінарі з соціології огляд української наукової літератури, яка була опублікована з проблем соціології культури за останні 5 років.
2. Чому культуру називають формою суспільної свідомості, а не ототожнюють з нею?
3. Як ви розумієте твердження: “Культура є одним з найважливіших критеріїв економічного, політичного та духовного життя сус-

пільства. Вона служить характеристикою соціальної зрілості суспільної системи, її різних спільностей, а також надихає творчі можливості людини”? Як можна тлумачити це твердження з точки зору соціології?

4. Чому соціологія визначає сукупність символів та знаків культури суспільства як систему?

Тести

1. Яке з перерахованих нижче понять є найбільш широким:

- а) духовний інтерес;
- б) суспільна психологія;
- в) духовне виробництво;
- г) пізнавальна потреба людей;
- д) суспільна свідомість;
- е) духовна культура;
- ж) духовне життя суспільства;
- з) суспільна ідеологія.

2. У сучасній Україні формується нова соціокультурна реальність, яка проявляється:

- а) у поступовій зміні характеру відносин між людьми, які відображають зміни у виробничих відносинах;
- б) у переоцінці цінностей та формуванні їх нової ієрархії;
- в) у змінах в соціальних орієнтаціях та ідеалах багатьох людей;
- г) у зростанні ступенів свободи в матеріальному і духовному житті людей;
- д) у зміні статусу, а відповідно і функцій національних культур;
- е) у посиленні релігійного впливу на духовне життя суспільства.

Як оцінювати названі та інші явища з точки зору соціології: чи це є духовний прогрес суспільства?

Питання для самоперевірки

1. Порівняйте емоційні та раціональні складові системи культури.
2. Традиційну культуру іноді ототожнюють з народною через те, що традиційна вона за змістом, але народна — за суб'єктом. Що у них є спільним та чим вони відрізняються?
3. Чи є зміст, розуміння, інтерпретації суто культурним явищем, базовим компонентом взаємодії суспільства й культури?

4. Чи можна назвати культуру системою, яка самоорганізується, самовідновлюється та самозберігається? Тобто — самодостатньою?

5. Масова культура уніфікує, стандартизує ціннісно-нормативні структури суспільної свідомості. Деякі впливові соціологи об'єдналися під гаслом: “Назад до культури!” (Франкфуртська школа). Як ви до цього ставитесь? Може, є інші засоби та шляхи регуляції масової культури? Чи можливо це взагалі?

Література: основна [31; 32; 38– 40; 70];
додаткова [6; 11; 19; 37; 67]

Тема 7. Економічна соціологія

Після вивчення теми студент повинен

знати:

- систему знань з економічної соціології та їх твердження;
- соціальні й економічні закони;
- соціально-економічні закономірності;
- соціально-економічні відносини й проблеми;
- взаємозв'язок економічної соціології з іншими науками та її основні функції;

вміти:

- проводити обстеження й аналіз об'єктів економічної соціології;
- організувати соціально-економічні дослідження;
- реалізувати результати досліджень економічної соціології.

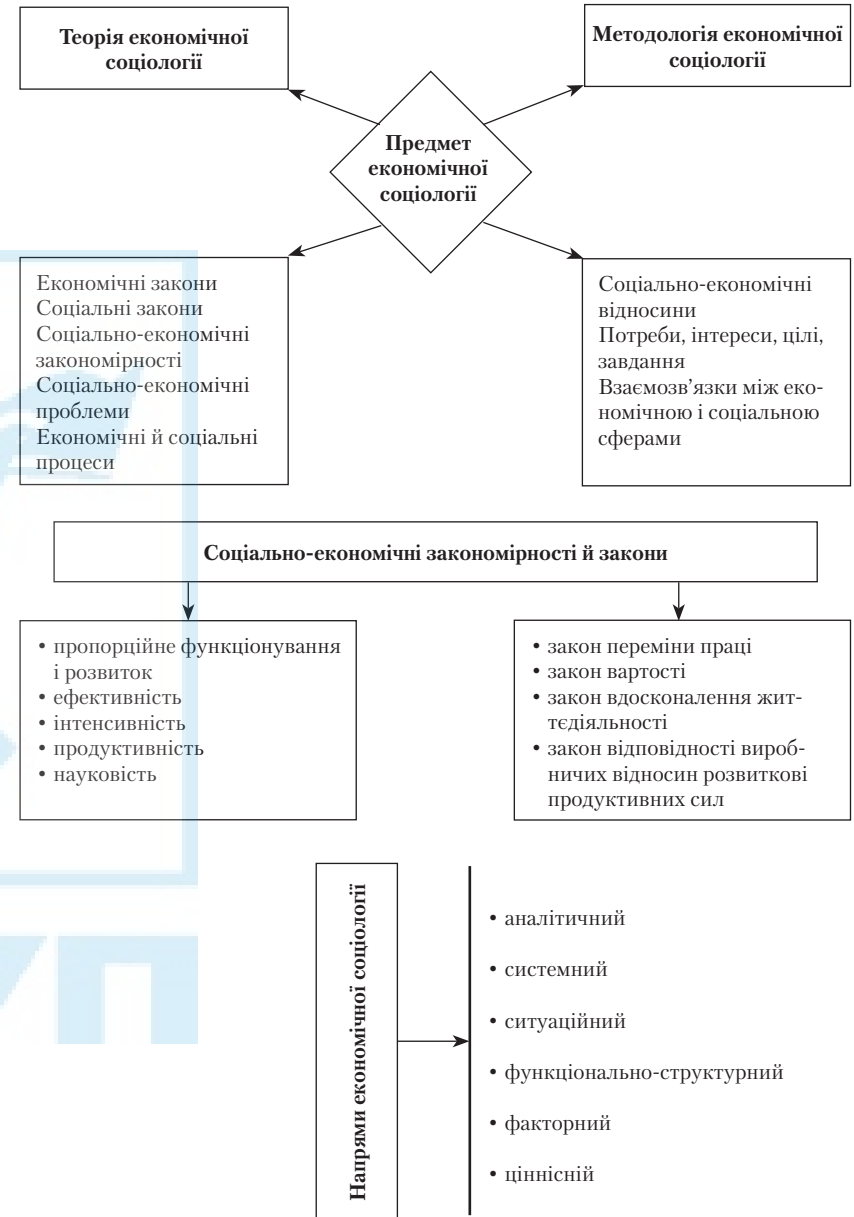
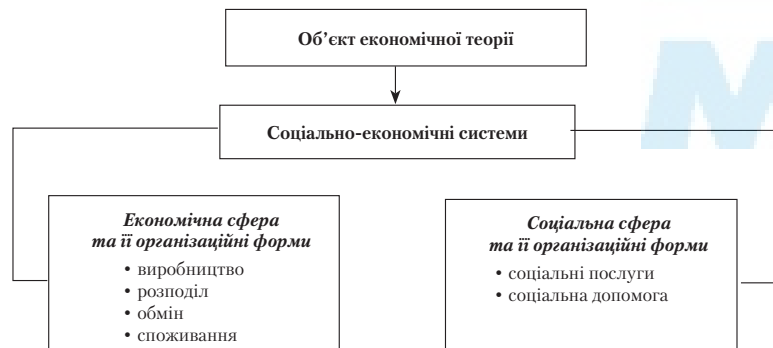
Основні ключові поняття та терміни: економічна соціологія, теорія економічної соціології, об'єкт економічної соціології, предмет економічної соціології, соціально-економічні відносини, соціально-економічні проблеми, інтереси, цілі, праця, кваліфікація, економічна поведінка, економічна сфера, соціально-економічні цінності, функції економічної соціології, емпіричні дослідження економічної соціології, економічна культура.

Вивчаючи це питання, слід взяти до уваги, що для характеристики економічних процесів та явищ у соціології використовується ціла система понять. Найширшим із них є поняття економічної сфери. Економічна сфера — це цілісна підсистема суспільства, відповідальна за виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ і послуг, необхідних для життєдіяльності людей.

Економіка як соціальний інститут суспільства тісно пов'язана з його соціальною структурою. Економічні відносини визначають положення соціальних груп, закріплюють їх глибинні соціальні зв'язки, визначають характер взаємодії. У цьому розумінні економіка характеризує основу суспільства, його міцність, сталість.

Економічна соціологія являє собою міждисциплінарний науковий напрям, який інтегрує соціологію та економіку, вивчає дії економічних законів, закономірності розвитку економічних і соціальних відносин, життєдіяльність людей. Виникнення економічної соціології зумовлене соціальною потребою створення спеціального знання соціальних явищ і процесів, нагромадження спеціальних наукових ідей, концепцій, фактів і факторів, а також вироблення нових методів соціологічних досліджень.

Особливу роль у становленні економічної соціології відіграв розвиток емпіричних соціологічних досліджень, зокрема дослідження промислової соціології, теорії соціальної стратифікації й мобільності, соціології організації тощо. На становлення економічної соціології особливий вплив мали дослідження управління людським фактором, які ґрунтувались на людських відносинах. Економічну соціологію пов'язують також зі структурно-функціональним напрямом соціології, який розробили Т. Парсонс, Н. Смелзер, К. Девіс та ін. Цей напрям охоплює такі елементи як бізнес, ринок, адміністрація, конкуренція, інфляція тощо. Дослідження даного напрямку ґрунтувались на економічних методах і підходах, на соціологічному аналізі зв'язків економіки й суспільства. Водночас виникнення економічної соціології було підготовлено багатьма концепціями соціологічної теорії, зокрема теорії соціальної дії, ролей, особистостей, а також конкретними соціологічними дослідженнями.

Зміст основних функцій економічної соціології

Функції	Зміст функцій
Довідкова	Вироблення відомостей про об'єкти, їхню структуру і діяльність
Пізнавальна	Визначення результатів обстеження й дослідження організаційної побудови об'єктів економічної соціології та процесів їхньої діяльності
Інформаційна	Вироблення відомостей про стан і процеси об'єктів економічної соціології
Планова	Надання відповідної форми завданням об'єктів економічної соціології
Прогностична	Вироблення і використання передбачень про стан і зміни об'єктів економічної соціології
Регулятивна	Застосування механізмів регуляції стану й процесів об'єктивної економічної соціології
Аналітична	Розчленування процесів і проблем на частини та їх дослідження
Пояснювальна	Розкриття певних речей або явищ із вказанням на їх ознаки й властивості
Контрольна	Перевірки й оцінки стану і процесів об'єктів економічної соціології

План семінарського заняття

1. Виникнення, становлення і розвиток економічної соціології.
2. Об'єкт і предмет економічної соціології.
3. Завдання і функції економічної соціології.
4. Приклади дослідження економічної соціології.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Закономірності та закони економічної соціології.
2. Соціально-економічні відносини.
3. Соціально-економічні проблеми як предмет економічної соціології.
4. Організація соціально-економічних досліджень.

Завдання і вправи

1. Складіть схему структури соціальної сфери.
2. Розкажіть про концепцію формування економічної соціології Н. Смелзера.
3. Розкажіть, що розуміють під соціальною спрямованістю економіки.

4. Охарактеризуйте зв'язок економічної соціології з загальною соціологією.
5. Розкажіть про методи економічної соціології.

Тести

1. Що вивчає економічна соціологія?

- а) суспільство;
- б) спільноти;
- в) соціально-економічні відносини.

2. До якої групи наук належить економічна соціологія?

- а) природничих;
- б) суспільних.

3. Що характеризує економічну соціологію?

- а) об'єкти;
- б) предмети;
- в) процеси.

4. Хто з соціологів стверджував, що соціальний механізм регулювання економічних відносин ґрунтується на соціологічному підході?

- а) М. Вебер;
- б) Н. Смелзер;
- б) Т. Веблен;
- г) М. Сведберг.

5. Кому належить твердження про виникнення "класичної економічної соціології"?

- а) М. Веберу;
- б) Т. Парсонсу;
- в) М. Сведбергу;
- г) Н. Смелзеру.

6. Які з економічних законів вивчає й досліджує економічна соціологія?

- а) закон вартості;
- б) закон зростання продуктивності праці;
- в) закон відповідності виробничих відносин продуктивним силам.

7. Які закономірності найбільш властиві розвитку економічної соціології?

- а) пропорційний розвиток матеріального виробництва;
- б) планове ведення господарства;
- в) соціальна спрямованість економіки.

8. Що являє собою понятійний апарат?

- а) сукупність економічних категорій;
- б) однозначне визначення понять економічної соціології;
- в) терміни економічної соціології.

9. Що являє собою система категорій економічної соціології?

- а) структуру і зміст категоріального апарату;
- б) сукупність понять економічної соціології;
- в) спеціальні терміни економічної соціології.

10. Які категорії зараховують до загальносоціальних?

- а) суспільство;
- б) економічні відносини;
- в) соціальні процеси.

11. Які спеціальні категорії економічної соціології?

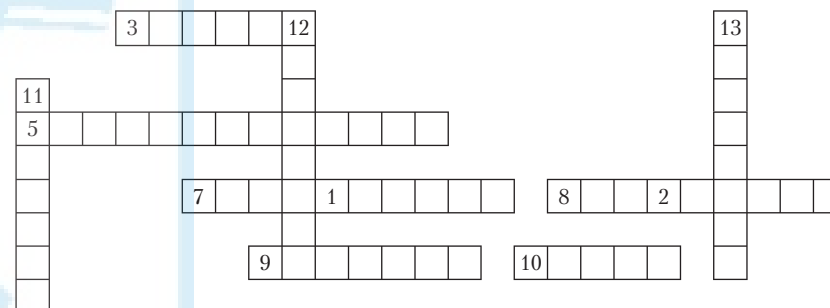
- а) соціально-економічні процеси;
- б) соціальна сфера;
- в) економічна сфера.

Кросворд

По горизонталі

- 1. "... соціологія" — міжгалузевий науковий напрям, галузь соціологічного знання, що вивчає економіку як соціальний інститут, закономірності її розвитку та функціонування.
- 2. "Економічна ..." — погляди, потреби, інтереси, ідеї, уявлення і переконання стосовно економічних процесів і явищ, ставлення до власності, економічної самостійності та ін.
- 3. "Соціальний ..." — послідовна зміна станів у соціальних системах, соціальних інститутах та організаціях, соціальні зміни в динаміці.
- 5. Здійснюване власником або делеговане ним іншим економічним суб'єктам право прийняття управлінських рішень з приводу функціонування й реалізації об'єкта власності.

- 7. "Економічна ..." — система соціальних дій, пов'язана з використанням різних за функціями і призначенням економічних цінностей (ресурсів) та зорієнтована на одержання користі (вигоди, винагороди, прибутку) від їх обігу.
- 8. Соціологічна категорія, яка охоплює підсистеми суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних), які прямо та опосередковано стосуються привласнення матеріальних і духовних благ.
- 9. Один з перших пробував з'ясувати предмет економічної соціології ...? (автор: "Економіка та суспільство", 1956 р.).
- 10. "Соціальні ..." — процес виникнення нових явищ, структур, характеристик у різних соціальних системах і підсистемах під час їх взаємодії.

По вертикалі:

- 11. "... економічної соціології" — соціальний механізм регулювання економічних відносин, особливості поведінки соціальних об'єктів.
- 12. "... поведінка" — забезпечує вилучення економічних благ з товарного обігу і присвоєння їх з метою задоволення потреб людини.
- 13. "Соціальний ... розвиток економіки" — стійка система взаємодії соціально-економічних груп у сферах виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Питання для самоперевірки

- 1. Що таке економіка як соціальний інститут?
- 2. У чому полягає сутність соціології економіки?

3. Що таке теорія й методологія економічної соціології?
4. Що таке економічна культура?
5. Висвітліть зв'язок економічної соціології.

Література: основна [7; 9; 19; 23; 25; 41; 63; 66; 77; 84];
додаткова [3; 5; 13; 14; 39; 40; 44]

Тема 8. Соціологія політики

Після вивчення матеріалу студент повинен *знати:*

- суть та особливості соціології політики, її основні категорії;
- поняття “політичний суб’єкт”, його види;
- сутність поняття “політика”, “держава”, “громадянське суспільство”, “влада” та інші базові поняття;
- основні складові соціології політики;

вміти:

- аналізувати предмет, об’єкт соціології політики, її співвідношення з іншими науками;
- аналізувати специфіку основних політичних суб’єктів;
- характеризувати політичну сферу як простір, у межах якого здійснюється політика;
- розкривати сутність політичної влади, політичних партій та рухів, політичної системи, політичної соціалізації, держави тощо.

Основні ключові поняття та терміни: соціологія політики, об’єкт соціології політики, суб’єкт соціології політики, політичний суб’єкт, політична сфера, політика, держава, політична партія, громадська організація, влада, соціологія політичної свідомості та політичної поведінки, соціологія міжнародних відносин, соціологія політичних партій та рухів, соціологія держави, політична соціалізація, громадянське суспільство.

Під час вивчення цієї теми необхідно усвідомити, що соціологія політики — одна з важливих галузей (функціональна підсистема) соціології, яка пояснює такі явища, як боротьба за владу і здійснення влади, оскільки саме ці явища є сутністю політики. Але водночас соціологія політики — галузь політології, тому що головну увагу вона приділяє взаємозв’язку проблем політичної влади зі структурою і розвитком суспільства як єдиного цілого. Політика — це діяльність

класів, соціальних груп, індивідів, яка проявляється у владних відносинах, тобто відносинах, спрямованих на завоювання, утримання, перерозподіл і використання влади. Це впливає з усталеного загальносоціологічного уявлення про владу як здатність (можливості) однієї частини суспільства пригноблювати іншу частину, нав’язувати їй свою волю, здійснювати певний вплив на її свідомість і поведінку з метою забезпечення власного інтересу і потреб, що за ним стоять. Що ж до політичної влади, ядром якої є держава, то ця влада спрямована на захист особистого (класового, групового, корпоративного) інтересу і спирається на систему інститутів.

Хоча політична влада, спираючись на систему інститутів на чолі з державою, вимагає організаційних дій, політичні відносини можуть носити як інституційний, так і неінституційний характер. Інститути, хоч вони й мають власні закони функціонування та еволюції, організовану людську діяльність, відіграють суттєву роль у політичному розвитку суспільства. Отже, говорячи про політику, ми так чи інакше повертаємось до неї як до людської діяльності, пов’язаної зі ставленням до влади.

Предметом соціології політики є соціальний механізм влади та її вплив у суспільстві на різних етапах його розвитку і функціонування. Саме вивчення механізму перетворення соціального в політичне, зокрема механізму формування із соціальної спільності політичного суб’єкта, відрізняє соціологію політики від інших політичних дисциплін. Завдання соціології політики полягає в конкретному аналізі змісту політики і політичної діяльності різних соціальних груп, у дослідженні характеру їх політичних інтересів, у вивченні політичних рухів, поведінки і свідомості мас. Соціологія політики вивчає сутність влади, її природу і прояви з погляду конкретної людини, а також соціальних груп, верств, громадських організацій та об’єднань. Саме тому для соціології політики предметом особливої ваги виступає розгляд особистості як суб’єкта політичного життя, бо кожна людина в суспільстві є і об’єктом, і суб’єктом політичних відносин.

Соціологи розглядають політику через призму аналізу соціальної структури і неформальних соціальних інститутів, громадської думки і поведінки, через дослідження особистості й малих груп. Вони звертають увагу на необхідність вивчення конфліктів і змін, а не тільки миру і стабільності; бюрократизму і процедури прийняття рішень, а не тільки органів управління та їх апарату; усіх громадських органі-

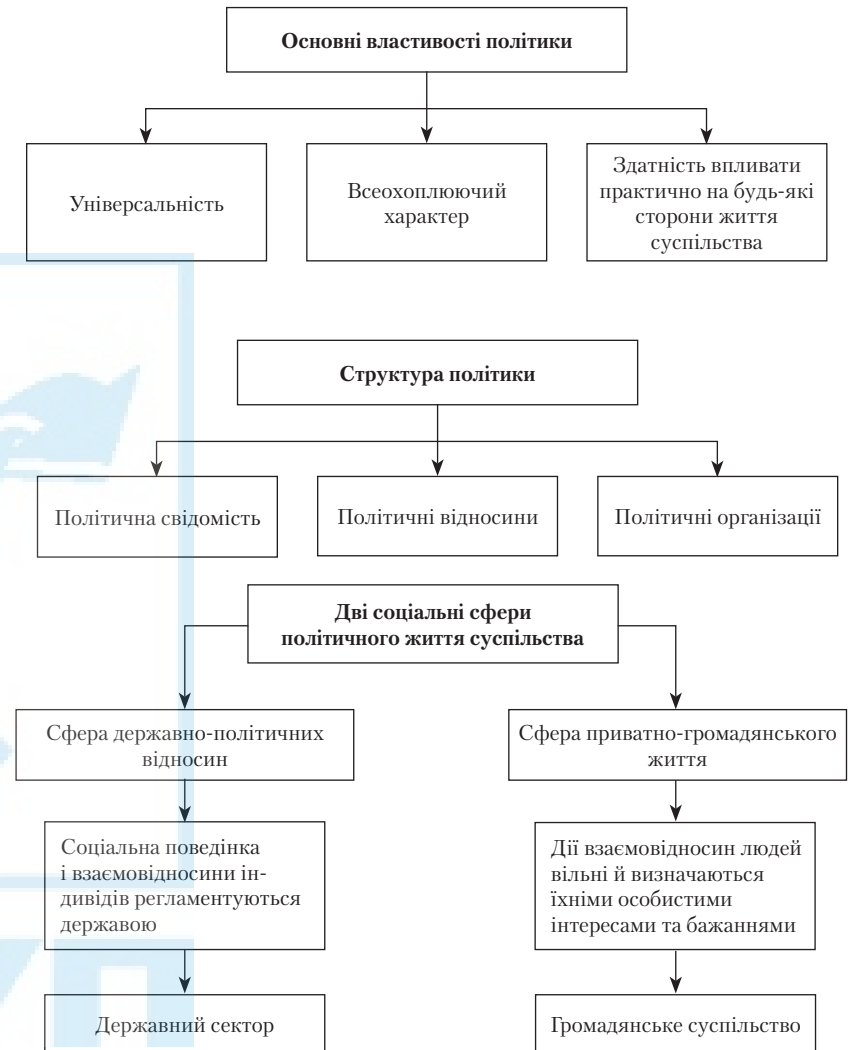
зацій і рухів, неформальних об'єднань, а не тільки політичних партій і профспілок, різноманітних засобів залучення мас до політики, а не тільки їх участь у виборах; політичних лідерів різних рівнів, а не тільки керівників держав; політичної культури і традицій, а не тільки політичної ідеології; політичних систем і політичних режимів, а не тільки держав та їх форм. Соціологи внесли в дослідження політики такі поняття як роль, статус, позиція, цінність, очікування, орієнтація, інституціоналізація, соціалізація та ін.

Предметом вивчення соціології політики є такі питання:

- як соціальні процеси проявляються в соціальній структурі;
- які політичні дії необхідні для підтримки соціальної стабільності;
- як здійснюється інституціоналізація соціальних рухів;
- які соціальні підстави переходу від одного політичного ладу до іншого.

Зміст політичного життя становить особливу форму реалізації інтересів людей, класів, націй і тих, що їх представляють, партій і об'єднань за свідомим використанням важелів влади. Якщо соціальні групи, класи враховують об'єктивний хід історичного процесу, то політичні відносини даної суспільно-політичної системи розвиваються без соціальних потрясінь. Якщо ні — виникає велика вірогідність колізії та політичних конфліктів і конфронтації (аж до революцій як засобу розв'язання суперечки).

Таким чином, предметом соціології політики є політична свідомість людей і їхня політична поведінка, які втілюються у діяльність держав і суспільних інститутів, організацій, а також механізм впливу на процеси функціонування політичної влади. Найпростіше *соціологію політики можна визначити як дисципліну, котра вивчає взаємовідносини між суспільством і державою, між соціальним ладом і політичними інститутами*. Аналізуючи ідеальний об'єкт відносин неінституційного суб'єкта до інституційних об'єктів, соціолог виявляє стійкі уявлення індивідів (маси, еліти, у центрі й на місцях) про політику, державу, президента чи іншого голову держави, про існуючу політичну систему, її позитивні й негативні сторони.

Основні характеристики правової соціальної держави

- верховенство і всезагальність закону в суспільстві;
- правовий характер самих законів;
- поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, які є самостійними й працюють під взаємоконтролем;
- пріоритет прав і свобод людини, які повинні забезпечуватися конституційними гарантіями;
- активна й ефективна соціальна політика;
- взаємовідповідальність держави й особи;
- легітимність влади в суспільстві

План семінарського заняття

1. Соціологія політики як галузь соціологічного знання.
2. Об'єкт і предмет соціології політики. Зв'язок соціології політики з іншими науками.
3. Політична сфера.
4. Політична влада.
5. Основні складові соціології політики.

Теми рефератів, доповідней і контрольних робіт

1. Соціологія політики як наука: об'єкт, предмет, структура.
2. Політика як соціальне явище.

3. Політична соціалізація особи.
4. Специфіка застосування соціологічних методів до вивчення політики.

Завдання і вправи

1. Поміркуйте, у чому відмінність між соціологією політики та політологією.
2. Що є предметом соціології політики?
3. У чому проявляється специфіка вивчення політики соціологією політики?
4. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що в широкому сенсі політологія включає політичну соціологію і вони тлумачаться як ціле та частка?
5. Американський соціолог С. Липсей стверджує, що рівень економічного розвитку впливає на рівень демократії й стабільності. Поміркуйте над цією залежністю. Чи можна простежити її в сучасній Україні?

Тести

1. Що з переліченого виступає об'єктом соціології політики:

- а) держава;
- б) сім'я;
- в) виборчий процес;
- г) діяльність ООН;
- д) специфіка взаємин між окремими етносами.

2. Які з наведених чинників найбільше впливають на характер і зміст здійснюваної політики:

- а) боротьба між елітними групами за контроль над ресурсами;
- б) об'єктивні закони суспільного розвитку;
- в) політична культура суспільства;
- г) соціально-економічна нерівність;
- д) ціннісні орієнтації політичних лідерів;
- е) інтереси соціальних груп;
- ж) Ваш варіант.

3. Які з перелічених явищ були причиною виникнення політики:

- а) поширення світових релігій;
- б) усвідомлення окремими громадянами своїх приватних інтересів;

- в) поділ суспільства на класи;
- г) становлення капіталістичних відносин;
- д) поява перших державних утворень;
- е) конфлікти в системі “держава — особа”;
- д) національні конфлікти;
- ж) виникнення ринкових відносин і вільного товарообігу;
- з) поширення наукових знань і розвиток філософії.

4. Метою політики є:

- а) забезпечення панування одних суспільних груп над іншими;
- б) узгодження соціальних інтересів;
- в) визначення лідера;
- г) на основі спільних інтересів об'єднувати усі верстви суспільства та спрямовувати їх на дії, на вирішення важливих суспільно-державних завдань.

5. Хто з перелічених мислителів ввів в обіг чимало положень, визначень соціології політики:

- а) М. Вебер;
- б) Е. Мейо;
- в) Ф. Тейлор;
- г) П. Сорокін;
- д) Дж. Мердок;
- е) К. Леві-Стросс;
- ж) Р. Мертон;
- з) Ю. Хабермас.

6. До внутрішніх складових соціології політики належать:

- а) електоральна соціологія;
- б) соціологія політичних рухів і партій;
- в) етносоціологія;
- г) соціологія держави;
- д) соціологія міжнародних відносин;
- е) соціологія політичної освіти;
- ж) соціологія політичного маркетингу.

7. Політична партія — це:

- а) структурно неоформлене об'єднання громадян, яке має тимчасовий характер і спрямоване на виконання певних завдань;
- б) організована частина суспільства, члени якої об'єднуються вибороти владу в державі та утримати її;

- в) об'єднання, яке створюється при державному органі та є формою прояву громадської активності мас;
- г) об'єднання різних соціальних сил для реалізації поставленої мети.

8. До дослідників соціології політичних партій та рухів відносяться:

- а) Т. Парсонс;
- б) М. Дюверже;
- в) Р. Дарендорф;
- г) П. Блау;
- д) Є. Вятр;
- е) Н. Смелзер.

9. Складова соціології політики — соціологія держави — вивчає:

- а) сутність правової держави;
- б) взаємодію держави з громадським суспільством;
- в) походження держави;
- г) форми державного устрою;
- д) нічого з переліченого;
- е) усе з переліченого.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення категорії “політика”.
2. Що є предметом вивчення соціології політики?
3. Назвіть спеціалізовані розділи соціології політики.
4. Які питання охоплює соціологічна проблематика держави?
5. Назвіть основні типи й форми держав у історичному огляді.
6. У чому суть розвитку стадій політичних рухів?

Література: основна [1; 3; 5; 10–13; 37; 56; 58; 60; 61];
додаткова [15; 16; 41; 49; 51; 65]

Тема 9. Соціологія молоді

Після вивчення матеріалу студент повинен знати:

- специфіку вивчення теми “соціологія молоді”, її відмінність від інших галузевих теорій;
- основні структурні елементи соціології молоді;
- основні риси, що характеризують молодь як специфіку ключового поняття “молодь”;

- суть концепції державної молодіжної політики в Україні в сучасних умовах і шлях її реалізації;

вміти:

- розкрити основні риси предмета та об'єкта соціології молоді, дати визначення цієї спеціальної соціологічної теорії;
- описати місце і роль молоді в сучасному суспільстві;
- визначити специфічні ознаки молоді України, охарактеризувати тенденції та процеси в її середовищі;
- пояснити суть основних функцій соціології молоді;
- охарактеризувати дослідження молодіжних проблем у вітчизняній соціології.

Основні ключові поняття та терміни: *молодь, молодіжна культура, молодіжна політика, молодіжна державна політика, молодіжні соціальні проблеми, соціологія молоді.*

Соціологія молоді нині є одною з важливіших складових соціологічного знання. Процес переходу від тоталітарного до відкритого, демократичного суспільства передбачає активну участь у ньому наперед молодого покоління, бо саме його представникам належить будувати якісно нове суспільство й жити в ньому. Наскільки сучасна молодь здатна виконати цю благородну місію побудови нового, в якій мірі вона підготовлена (фахово і морально) до участі у державотворчих процесах, які розгортаються зараз в Україні, що необхідно зробити в галузі державної молодіжної політики, щоб забезпечити належні умови для реалізації високих потенційних можливостей підростаючого покоління, для гармонізації відносин між суспільством і молоддю, — всі ці питання в сучасних умовах постають з особливою силою та гостротою. З'ясуванням їх, а також розробкою основ державної молодіжної політики й покликана займатися соціологія молоді.

Соціологія молоді — це соціологічна дисципліна, яка функціонує на трьох рівнях: загальнометодологічному (базуючись на визнанні молоді як окремої спільноти та суб'єкта суспільного розвитку), спеціально-теоретичному та емпіричному, що дає можливість дотримувати єдності вихідних теоретичних понять, операційних визначень конкретно-історичного змісту й емпіричних індикаторів. Соціологія молоді в науковій літературі визначається як галузь соціології, що досліджує специфічну соціально-демографічну спільноту, яка перебуває в процесі переходу від дитинства до світу дорослих і переживає важливий етап сімейної та позасімейної соціалізації та адаптації, інтеріоризації норм і цінностей, творення соціальних і професійних очікувань, соціальних

ролей і статусу. Цей процес знаходить прояв у специфічно молодіжних формах поведінки й свідомості, у поняттях молодіжної субкультури, моди, музики, мови тощо. Активна роль молоді у процесах соціалізації зумовлюється тим, що вона не лише копіює усталені взірці адаптивної поведінки й взаємодії, але й здатна вносити в них новий зміст в залежності від умов життя, що постійно змінюються.

Молодь — це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовираження її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей. Молодь тому і є специфічною спільнотою, що її суттєві характеристики й риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, знаходяться в стані формування й становлення. Сутністю молоді та проявом її соціальної якості є міра досягнення нею соціальної суб'єктності, ступінь завоювання суспільних відносин.

Завдання соціології молоді:

- дослідження її ролі й місця в соціальному розвитку суспільства;
- вивчення тенденцій зміни її соціального обличчя;
- аналіз процесів, що відбуваються в молодіжному середовищі;
- виявлення й прогнозування на цій основі напрямів розвитку молодіжних проблем і вироблення соціальної політики стосовно різних груп молоді

Предмет соціології молоді:

- вироблення понятійно-категоріального апарату для визначення сутності молоді, специфіки її життєдіяльності в суспільстві;
- аналіз стану та динаміки ціннісних орієнтацій молоді;
- вивчення процесів формування політичних, моральних, професійних та естетичних інтересів і позицій;
- вивчення чинників, які впливають на формування свідомості та реальної поведінки різних груп молоді;
- визначення поняття "молодь" та встановлення її вікових меж;
- вивчення механізму формування свідомості молоді, співвідношення біологічного та соціального, а також чинників, які впливають на свідомість і поведінку людини;
- дослідження взаємодії поколінь і визначення ролі вікових етапів у структурі життєвого циклу особи;
- вивчення механізмів соціалізації та виховання молодого покоління, набуття соціальної зрілості та становлення молоді як суб'єкта історії

Об'єкт соціології молоді:

молодь, тобто велика соціально-демографічна група, яку виділяють на підставі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану, соціально-психологічних особливостей

Функції соціології молоді:

- **методологічна** – забезпечує розробку наукових засад для сучасної соціологічної молодіжної концепції та формування на цій основі сильної державної молодіжної політики;
- **теоретико-пізнавальна** – полягає у виробленні специфічного понятійно-категоріального апарату, дослідженні сутнісної характеристики молоді як особливої соціально-демографічної спільноти;
- **прогностична** – виявляє себе у дослідженні актуальних економічних, правових та соціальних проблем молоді, виробленні коротко- і довгострокових прогнозів їх розвитку;
- **практична** – пов'язана з виробленням сучасних методик комплексного вивчення молодіжних проблем, встановленням ефективних механізмів, забезпеченням тісного зв'язку дослідницьких інститутів, лабораторій з державними й громадськими структурами, що працюють з молоддю;
- **управлінська** – реалізується через науково обґрунтовані методи та форми діяльності державних, громадських установ щодо регулювання соціальних процесів у молодіжному середовищі

Напрями вивчення молодіжних проблем:

- **демографія** виявляє тенденції кількісних змін молоді у структурі населення, рівень народжуваності, смертності, співвідношення кількості молодих чоловіків і жінок тощо. Разом із соціологією молоді вона досліджує проблеми вікових меж, вікової дискримінації, зміни поколінь, специфіки соціального статусу молоді, що перебуває у перехідному стані, послідовність життєвих подій;
- **психологія** досліджує вікові особливості свідомості та поведінки молоді, вікові зміни у структурі особистості, процес акселерації, динаміку інтелектуального, емоційного розвитку;
- **соціальна психологія** розкриває специфіку механізмів спілкування, формування контактних груп, зміни соціальних ролей;
- **педагогіка** визначає можливості та засоби виховання і навчання молоді до різноманітних видів діяльності;
- **соціологія праці, соціологія освіти, соціологія шлюбу і сім'ї, соціологія виховання, соціологія девіантної поведінки**

Сучасна молодь, з одного боку, відчуває себе особливою групою суспільства, з іншого — все більше страждає від невирішеності своїх специфічних проблем. Досить важливим фактором, який деформує свідомість молоді, є відсутність довіри до неї з боку суспільства. Молодь є частиною суспільства, вона входить у розмаїття його зв'язків та відносин, однак дуже рідко залучається до вирішення та реалізації програм розвитку суспільства. Це визначає протиріччя, які існують на рівні молодь-суспільство. Найбільш суттєві з них наступні:

- рівень освіти та матеріальний стан молоді;
- потяг до знань і необхідність працювати;
- прагнення самостійності та економічна залежність від батьків;
- професійний статус та потреби сучасного ринку праці;
- бажання вирішувати власні проблеми самостійно і реальна участь у прийнятті управлінських рішень.

Незважаючи на проблеми, з якими постійно стикається молодь, у наш час значно розширилися можливості для власного вибору життєвого шляху, стилю життя, системи ідеалів і цінностей. Але одночасно зростає індивідуальна відповідальність за власний вибір, потреба у самопізнанні та самоутвердженні.

Слід зазначити, що згідно з Законом України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” створена мережа **соціальних служб для молоді**, головним завданням яких є допомога молоді у вирішенні її проблем. Соціальні служби для молоді, де б вони не функціонували, мають за мету:

- надавати молоді інформаційну, правову, психологічну, медичну та інші форми соціальної допомоги;
- проводити роботу з метою попередження негативних явищ у молодіжному середовищі (наркоманії, алкоголізму, злочинності тощо) та їх подолання;
- здійснювати соціальну опіку деяких категорій молоді (інвалідів, сиріт).

Слід відзначити також наявність спеціальної наукової служби при Міністерстві України у справах молоді і спорту, а саме Українського науково-дослідного інституту проблем молоді, заходами якого одержані цікаві соціологічні дані, що наводяться у цій темі. Основні напрями його діяльності полягають у:

- проведенні фундаментальних та пошукових досліджень проблем молодого покоління, актуальних питань молодіжного та дитячого руху;

- вивченні процесу соціалізації молоді в період зміни суспільно-економічних відносин;
- дослідженні запитів, інтересів молоді, розвитку тенденцій в молодіжному середовищі;
- розробці економічних, соціальних, організаційно-правових механізмів формування і проведення державної молодіжної політики в Україні.

Крім науково-дослідних підрозділів, у структурі інституту створені відділення підвищення кваліфікації працівників комітетів у справах молоді, вечірня жіноча гімназія, економічна школа та школа молодого політика.

План семінарського заняття

1. Особливість молоді як великої соціально-демографічної групи.
2. Сутність, предмет, суб'єкт, функції соціології молоді.
3. Молодь — її місце і роль в суспільстві.
4. Стан досліджування молодіжних проблем в сучасній Україні.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Соціологія молоді як спеціальна соціологічна теорія.
2. Молодь: поняття та основні напрями дослідження.
3. Соціалізація молоді як соціальна та соціологічна проблема.
4. Молодь у сфері праці й зайнятості.
5. Девіантна поведінка молоді як об'єкт соціологічного дослідження.
6. Стратегії входження молоді в суспільне життя.
7. Молодіжна субкультура: поняття, напрями досліджень.
8. Основні проблеми сучасної української молоді.
9. Державна молодіжна політика й соціологія молоді: особливості та напрями взаємодії.

Завдання і вправи

1. Підготуйте виступи в науково-студентському гуртку з наступних тем.
 - “Політична культура сучасної молоді”.
 - “Молодіжна політика в Україні”.
 - “Молодіжний український бізнес”.
 - “Ціннісні орієнтації сучасної молоді”.
 - “Студентське кохання та студентська сім'я”.
 - “Девіантна поведінка молоді”.

2. Найважливішим ключовим поняттям для соціології молоді є поняття “молодь”. В науковій літературі є багато його визначень. З яким ви згодні? Чи є у вас своя позиція з цього питання? Аргументуйте свою відповідь.

3. Дискусійним є питання вікової періодизації молоді. Яка ваша думка на вікові межі молоді?

4. Які, на вашу думку, найголовніші молодіжні проблеми в Україні?

5. Яка повинна бути державна молодіжна політика в Україні?

6. Чи потрібний соціальний захист молоді? Аргументуйте відповідь.

Тести

1. Зазначте, що є об'єктом соціології молоді:

- а) вікові процеси у молодіжному середовищі мають значно більшу соціальну складову, ніж в інших вікових групах;
- б) молодь успадковує весь комплекс як позитивних, так і негативних якостей, властивих її попередникам;
- в) молодь, велика соціально-демографічна група, яку виділяють на підставі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану, соціально-психологічних особливостей.

2. Які є функції соціології молоді?

- а) контрольна;
- б) мобільна;
- в) економічна;
- г) сімейна;
- д) методологічна;
- е) теоретико-пізнавальна;
- ж) прогностична;
- з) практична;
- і) управлінська.

3. Яка найпоширеніша точка зору на вікові межі молоді:

- а) 16–30 років;
- б) 15–28 років;
- в) 14–35 років;
- г) 11–25 років;
- д) 16–24 роки.

4. Які ви знаєте науково-соціологічні школи з проблем молоді:

- а) Київська;
- б) Свердловська;
- в) Естонська;
- г) Новосибірська;
- д) Ленінградська.

5. За якими ознаками класифікують соціальні проблеми молоді:

- а) районна;
- б) часова;
- в) соціологічна;
- г) територіальна;
- д) системна.

Питання для самоперевірки

1. Сутнісні риси молоді.
2. Основні проблеми соціального розвитку студентської молоді.
3. Основні тенденції самовизначення молоді.
4. Які основні напрями соціологічних досліджень у молодіжному середовищі?
5. Молодь країн Заходу: проблеми соціалізації.
6. Що означає девіантна поведінка деяких представників молоді?

Література: основна [4; 48; 49]
додаткова [8; 23; 26; 31; 33; 41; 51]

Змістовий модуль III. Технологія проведення соціологічних досліджень

Тема 10. Організація соціологічних досліджень, методи збирання та аналізу соціологічної інформації

Після вивчення теми студент повинен *знати:*

- суть соціологічного дослідження та його значення у житті сучасного суспільства;
- основні етапи й види соціологічних досліджень;
- суть підготовки, організації й проведення соціологічного дослідження;
- суть і особливості вибіркового методу в соціології;
- основні методи збору соціологічної інформації;
- основні способи узагальнення, аналізу та інтерпретації соціальної інформації;

вміти:

- обґрунтувати доцільність використання певного виду вибірки в соціологічному дослідженні;
- пояснити переваги й недоліки існуючих методів збору соціологічної інформації;
- проаналізувати загальні процедури обробки та інтерпретації соціологічних даних.

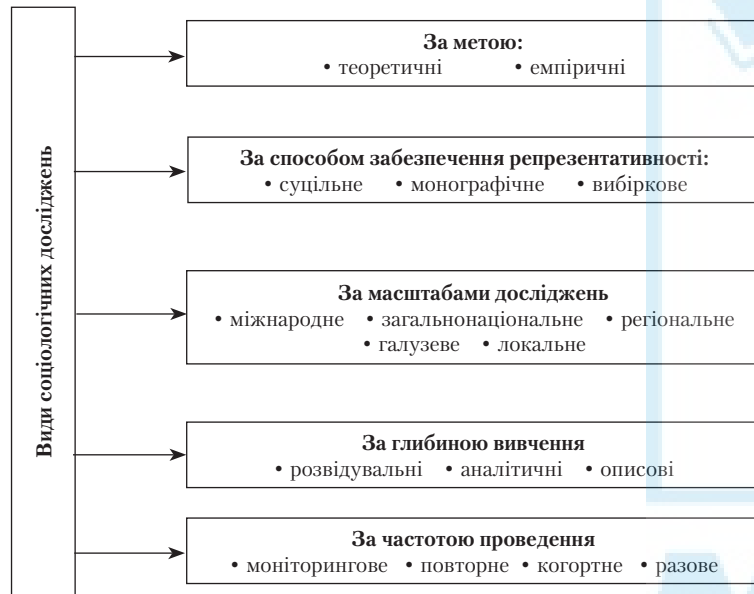
Основні ключові поняття та терміни: соціологічне дослідження, етапи соціологічного дослідження, види соціологічного дослідження, соціальний моніторинг, програма соціологічного дослідження, соціальна проблема, гіпотеза у соціологічному дослідженні, респондент, вибірка та її види, генеральна сукупність, вибіркова сукупність, методи соціологічних досліджень, аналіз документів, конвент-аналіз, методи опитування, соціологічне інтерв'ю, соціологічне спостереження, соціологічний експеримент.

Вивчаючи цю тему, слід звернути увагу на те, що соціологічні дослідження — своєрідна відзнака соціологів, що виділяє їх серед представників інших соціальних та гуманітарних наук. Оволодіння соціологічними методами вимагає від дослідника ґрунтовної професійної підготовки не тільки з соціологічних дисциплін, а також із соціальної філософії, психології, етнографії, але й, що зовсім не просто, особливо для гуманітаріїв, потрібні певні знання математики, статистичних методів, інформатики та ін.

Що ж таке соціологічне дослідження? Це система логічно послідовних методологічних, методичних, організаційно-технічних процедур, яка передбачає отримання достовірних даних та фактів про явища чи процеси, що вивчаються, для їх подальшого використання в соціальному управлінні.

Соціологічне дослідження містить у собі деякі елементи, що притаманні будь-якій науковій діяльності. По-перше, це об'єкт дослідження. У соціології об'єктом дослідження можуть бути будь-які процеси та явища соціальної дійсності (демографічні, екологічні, економічні, соціальні, міжнаціональні, сімейно-побутові та ін.). По-друге, це суб'єкт дослідження (соціолог-дослідник або група соціологів). По-третє, як будь-яке інше дослідження, соціологічне дослідження спрямоване на досягнення певної мети і вирішення конкретних завдань. По-четверте, це засоби, що застосовуються в дослідженні (технічні й організаційні). По-п'яте, це результати дослідження, заради яких воно проводиться.

Основне завдання соціологічних досліджень — добування фактів про соціальну дійсність, її окремі явища, сторони. Соціальний факт — це певним чином фіксований, описаний фрагмент соціальної дійсності. Як же вибрати саме ті факти, які допоможуть знайти науково достовірну відповідь на запитання, що цікавлять дослідника, заохотять його до проведення дослідження? Для цього необхідно виокремити випадковий для явища, що вивчається, факт від невідповідних, сконцентрувавши свою увагу на регулярних, масових, інакше кажучи, — типових фактах. Саме для цього соціологічна наука розробила цілу систему наукових процедур. Ці процедури — результат глибоких теоретичних і багаторазових дослідницьких проробок — є надбанням наукової корпорації соціологів.

Робочий план соціологічного дослідження

Перший розділ — підготовчий:

- Розробка програми дослідження.
- Підготовка інструментарію дослідження.
- Формування групи збору первинної інформації.
- Проведення пілотажного дослідження і т. п.

Другий розділ — організаційно-методичний, який передбачає з'ясування питань:

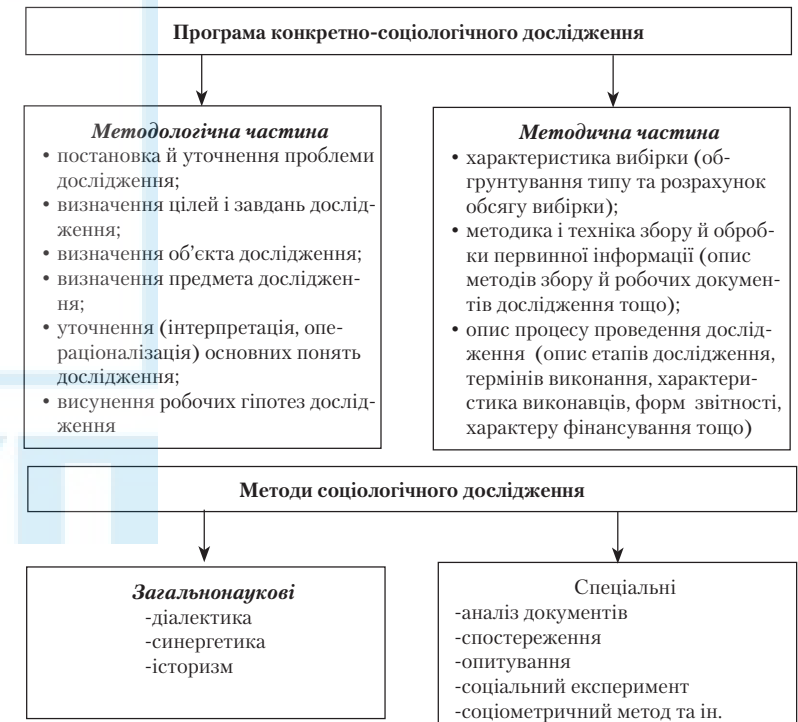
- Що треба зробити?
- Де?
- Коли?
- В який термін?

Третій розділ — обробка отриманої соціологічної інформації:

- Вибракування анкет, в яких немає відповідей на ключові питання.
- Кодування запитань.
- Введення інформації в ЕОМ
- Обробка інформації, що дозволяє отримати зведені таблиці.
- Табуляграми, графіки, діаграми тощо.

Четвертий розділ — аналітичний:

- Підготовка звітів за результатами дослідження, що містять висновки, практичні рекомендації щодо розв'язання проблем.

План семінарського заняття

1. Соціологічне дослідження: основні види та елементи.
2. Організація й проведення соціологічного дослідження.
3. Методи збору соціологічної інформації.
4. Аналіз та інтерпретація соціологічних даних.

Теми рефератів, доповідей і контрольних робіт

1. Соціологічне та соціальне дослідження.
2. Поняття й види соціологічного дослідження.
3. Програма й робочий план соціологічного дослідження.
4. Вибірка у соціологічному дослідженні.
5. Методи збору соціологічної інформації.
6. Анкетне опитування.
7. Соціометричний метод.

Завдання і вправи

1. Соціологічне дослідження — це система послідовних методологічних, методичних, організаційно-технічних процедур, яка призначена для отримання достовірних даних і фактів про явища чи процеси, що вивчаються, для їх подальшого використання в соціальному управлінні. Які елементи, що притаманні будь-якій науковій діяльності, містить соціологічне дослідження?

2. Основне завдання соціологічних досліджень — це добування фактів про соціальну дійсність, її окремі явища. Соціальний факт — це певним чином фіксований, описаний фрагмент соціальної дійсності. Як же вибрати саме ті факти, які допоможуть знайти науково-достовірну відповідь на запитання, котрі цікавлять дослідника, заохотять його до проведення дослідження?

3. Будь-яке дослідження починається з постановки проблеми. Проблема дослідження може бути заданою ззовні якимось замовником або зумовлена пізнавальним інтересом. Як ви за цих умов могли б визначити поняття “проблема”?

4. Залежно від складності й масштабності аналізу предмета виділяють три види соціологічного дослідження: розвідувальне (пілотажне), описове, аналітичне. Охарактеризуйте кожний з цих видів.

5. Програма соціологічного дослідження включає в себе наступні розділи: теоретичний (формулювання й обґрунтування проблеми, цілей, завдань тощо), методичний (обґрунтування вибірки, визначення й обґрунтування методів збору й обробки даних), організаційний

(робочий план соціологічного дослідження). Проаналізуйте значення цих розділів програми в соціологічному дослідженні.

6. Характеризуючи методи проведення соціологічних досліджень, слід зазначити, що жоден з них не є універсальним, але має свої чітко окреслені пізнавальні можливості. А тому не існує взагалі “добрих” чи “поганих” методів, є методи адекватні або неадекватні поставленому дослідником завданню. Чи згодні ви з цим положенням? Обґрунтуйте свою думку.

Тести

1. Лонгітюдне соціологічне дослідження — це дослідження:

- а) разове;
- б) розвідувальне;
- в) аналітичне;
- г) повторне.

2. Пілотажне соціологічне дослідження — це дослідження:

- а) описове;
- б) аналітичне;
- в) панельне;
- г) розвідувальне.

3. Наукова гіпотеза — це:

- а) припущення;
- б) затверджена теорія;
- в) неперевірене практикою положення.

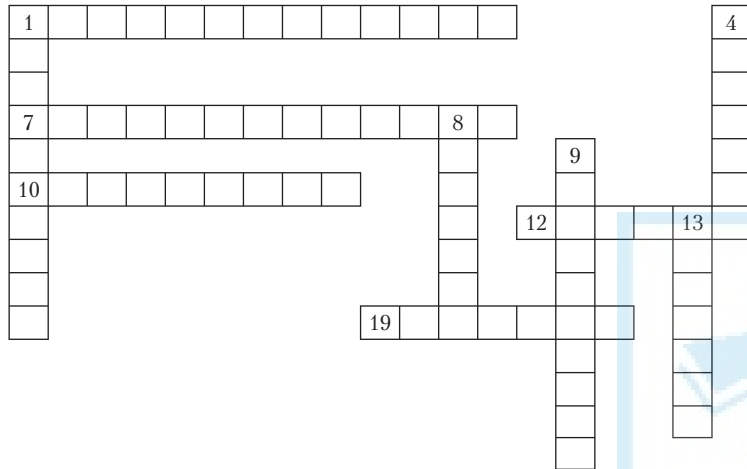
4. Вибіркова сукупність при дослідженнях — це:

- а) певна кількість елементів генеральної сукупності, відібраних за певними правилами;
- б) частина генеральної сукупності, відібраної випадково, без системи;
- в) уся генеральна сукупність, згрупована за певними ознаками.

5. Соціологічне дослідження у вашій групі можна провести:

- а) коли необхідно з'ясувати якісний склад студентської групи;
- б) коли необхідно з'ясувати соціальне походження студентів;
- в) якщо необхідно з'ясувати стан навчальної дисципліни чи результати екзаменаційної сесії;
- г) коли необхідно знати, які чинники впливають на поведінку людей, їхню думку з тих чи інших питань, їхнє ставлення до певних соціальних явищ тощо.

Кросворд

По горизонталі:

1. Один з методів соціології.
7. Уточнення змісту аналізованих понять.
10. Обґрунтоване припущення про структуру, механізми функціонування й розвитку досліджуваного об'єкта.
12. Метод "снігового ..." — один з видів вибірки.
19. Вид спостереження, коли спостерігач стає повноправним учасником групи, яку він спостерігає.

По вертикалі:

1. Схематичне зображення реакції досліджуваних один на одного при відповідях на соціометричний критерій.
4. "... атака" — один з видів експертного опитування.
8. Метод опитування в соціології.
9. Здатність методу вимірювати саме ту властивість об'єкта, яка має бути виміряна.
13. ...-аналіз — формалізований спосіб інтерпретації текстів.

Питання для самоперевірки

1. Чому соціологічні дослідження є об'єктивно необхідними?
2. Які основні функції програми конкретно-соціологічного дослідження? Розкрийте їх зміст і зв'язок на конкретному прикладі.

3. Якими є основні типи та види соціологічних досліджень, їх характеристики та призначення?
4. Що являють собою головні етапи соціологічного дослідження? Чи обов'язково зберігати їх певну послідовність?
5. Що таке вибірка та які є типи вибірки?
6. Які вимоги висуваються до розробки анкети?
7. Які основні вимоги пред'являються до висновків, пропозицій та рекомендацій соціологічного дослідження?

Література: основна [6; 16; 17; 29; 33; 46; 52; 57; 85];
додаткова [24; 42]

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ (ІСПИТУ)

Тема 1. Соціологія як наука, об'єкт, предмет, структура та функції соціології

1. Соціологія як наука, її об'єкт і предмет.
2. Основні категорії соціології як науки.
3. Специфічні закономірності, що їх вивчає соціологія.
4. Методи пізнання соціальної реальності.
5. Основні завдання та функції соціології.
6. Теоретичні та прикладні аспекти сучасної соціології.
7. Місце і роль соціології в системі гуманітарних наук.
8. Зростання ролі й значення науки про суспільство на сучасному етапі.

Тема 2–3. Становлення та розвиток соціологічної думки в Західній Європі, США та в Україні

1. Умови виникнення соціології як окремої науки, її сутність і зміст.
2. Становлення й розвиток соціологічного знання Стародавнього світу.
3. Соціальне знання епохи Середньовіччя.
4. Особливості соціологічної думки XVII–XIX ст.
5. О. Конт — засновник соціології, його соціологічна теорія.
6. Соціологічні погляди Г. Спенсера і Е. Дюркгейма.
7. "Розуміюча" соціологія М. Вебера.
8. Зміст і особливості американської соціології.
9. Основні теорії і концепції соціології США та їх характеристика.

10. Витоки вітчизняної протосоціології, її зміст і особливості.
11. Соціологічні погляди М. П. Драгоманова.
12. Генетична соціологія М. Грушевського.
13. Соціологічна концепція Б. Кістяківського.
14. Соціологічні ідеї В. Липинського.
15. Сучасна українська соціологія та основні напрями її розвитку.

Тема 4. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура

1. Сутність і типи соціальних систем.
2. Суспільство як соціальна мета системи.
3. Соціальна структура суспільства.
4. Класова теорія соціальної структури суспільства.
5. Теорія соціальної стратифікації.
6. Теорії та концепції соціального розвитку.
7. Сучасна соціальна структура суспільства в Україні та тенденції її розвитку.
8. Соціальні інститути: сутність, види, функції.
9. Соціальний прогрес: сутність і основні критерії.

Тема 5. Особистість у системі соціальних зв'язків

1. Сутність понять *людина, індивід, особа*.
2. Соціальний статус і соціальні ролі особистості.
3. Процес соціалізації особи, його сутність і зміст.
4. Основні стадії соціалізації особи та їх характеристика.
5. Механізм соціалізації особи.
6. Соціальна адаптація, її зміст і об'єктивні виміри.
7. Соціальна активність особистості.
8. Свідомість і самосвідомість, їх роль у життєдіяльності людини.
9. Світогляд особистості як одна із головних її характеристик.
10. Конституція України про права і свободи людини та їхні соціально-політичні гарантії.

Тема 6. Соціологія культури

1. Сутність і структура культури суспільства.
2. Предмет і основні завдання соціології культури.
3. Дихотомія *цивілізація — культура*, загальне та особливе цих понять.

4. Нова парадигма культури суспільства та її роль у пізнанні й розвитку сучасної культури.
5. Основні елементи культури: мова, знання, цінності, норми, діяльність та їх характеристика.
6. Соціальна сутність і функції економічної культури, її роль у формуванні, функціонуванні та удосконаленні соціально-економічних відносин.
7. Субкультури, їх особливості та соціальна роль.
8. Поведінкові підсистеми духовної культури суспільства та їх функції.
9. Соціальний механізм освоєння, створення і відтворення елементів культури.
10. Сучасний етап і перспективи розвитку культури українського суспільства.

Тема 7. Соціологія економіки

1. Соціальна сутність економіки. Взаємозв'язок та взаємовплив економічної і соціальної сфер суспільства.
2. Об'єкт, предмет і основні завдання соціології економіки.
3. Соціальна природа ринку та його роль у регулюванні економічного розвитку.
4. Соціальні аспекти розвитку ринкових відносин.
5. Людський чинник як найважливіший аспект економічного життя.
6. Людський чинник як найважливіший аспект економічного життя.
7. Соціальна сутність праці як базового соціально-економічного процесу.
8. Основні функції праці.

Тема 8. Соціологія політики

1. Політика як соціальне явище, її сутність і структура.
2. Предмет і основні категорії соціології політики.
3. Політичні інститути, їх соціальна сутність і функції.
4. Держава як базовий соціальний інститут, основні характеристики правової соціальної держави.
5. Взаємозв'язок та взаємовплив соціального і політичного керування і управління суспільством.

6. Громадська думка як чинник удосконалення політичного керування і управління суспільством.
7. Методи вивчення громадської думки, принципи її формування і функціонування.
8. Політична система суспільства, соціальна сутність її структурних елементів.
9. Соціальна сутність і функції політичних партій та громадських організацій.
10. Соціальна політика в сучасній Україні та шляхи підвищення її ефективності.

Тема 9. Соціологія молоді

1. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики.
2. Молодь як суб'єкт суспільного життя.
3. Основні поняття й категорії соціології молоді.
4. Стан досліджень молодіжних проблем та необхідність розвитку соціології молоді в Україні.
5. Соціальне самовизначення молоді.
6. Політичне самовизначення молоді.
7. Економічне самовизначення молоді.
8. Професійне самовизначення молоді.

Тема 10. Організація соціологічних досліджень, методи збирання та аналізу соціологічної інформації

1. Сутність і види соціологічного дослідження.
2. Програма соціологічного дослідження, її зміст та вимоги до неї.
3. Методи збору соціологічної інформації: спостереження, аналіз документів, опитування та їх характеристика.
4. Методи аналізу соціологічної інформації та їх характеристика.
5. Допоміжні документи соціологічного дослідження та їх характеристика.
6. Генеральна та вибіркова сукупність об'єкта соціологічного дослідження, її сутність і роль у процесі дослідження.
7. Гіпотеза соціологічного дослідження, її сутність і роль у процесі дослідження.
8. Визначення проблеми, мети й завдань соціологічного дослідження як важлива умова його ефективності.

9. Роль і значення соціологічного дослідження в соціальному управлінні.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

У тлумачному словнику наведені значення основних понять і термінів, які вживаються в соціології. Тому деякі з них описують певні явища та процеси в суто соціологічному розумінні (наприклад, “культура”, “гіпотеза”, “модернізм” тощо).

Альтернативна соціологія — напрям у соціологічній теорії, що базується на критиці утилітарних, прагматичних та споживацьких орієнтацій у панівній суспільній системі цінностей щодо ставлення до природи. Пропонується “культурна революція” або “революція свідомості”, які докорінним чином мають змінити ставлення суспільства до екологічних проблем.

Аномія (від франц. *anomie* і грецького *a-nomos* — беззаконня) — термін, введений Е. Дюркгеймом для опису стану суспільства, що характеризується розпадом системи традиційних цінностей і норм, дезорієнтацією суспільства й особи, відсутністю чіткої моральної регуляції поведінки індивідів. Згідно з Е. Дюркгеймом, аномія є ненормальним соціальним станом, який виникає в результаті переходу від механічної солідарності традиційних суспільств до органічної солідарності індустріальних суспільств.

Антропоцентризм (від грецького *anthropos* — людина і *kentron* — центр) — думка і переконання, що людина є центром Всесвіту й кінцева мета світобудови.

Біхевіоризм (від англ. *behaviour* — поведінка) — напрям, який визнає визначальним механізмом соціальної поведінки рефлекторну реакцію людського організму (фізичну чи вербальну) на подразники (стимули) зовнішнього середовища за принципом “стимул-реакція”. Основний постулат біхевіоризму полягає у вимозі описувати й аналізувати лише те в людині, що безпосередньо споглядається, тобто її поведінку і вчинки.

Відкриті питання — форма питань при опитуванні, які характеризуються відсутністю варіантів відповідей, вміщених в анкеті. Основним принципом побудови виступає формулювання питання й відведення спеціального місця, в якому респондент пише відповідь власноручно.

Відчуження — відчуття індивідом віддалення, відокремлення від ситуації, групи чи культури. Вживають також стосовно до інших сфер суспільного життя, коли треба підкреслити відірваність, відстороненість людини від політики, процесів вироблення й прийняття рішень, культурної спадщини тощо. Вважається універсальним явищем в індустріальному й постіндустріальному суспільствах.

Влада — реальна можливість здійснювати свою волю у соціальному житті, роз'яснюючи її, якщо це необхідно, іншим людям. У Н. Смелзера до цього визначення додається здатність мобілізувати ресурси для досягнення поставленої мети.

Вибіркова сукупність — певна кількість елементів генеральної сукупності, відібраних за певними правилами; мікро модель генеральної сукупності за основними якісними характеристиками й контрольними ознаками останньої.

Генеральна сукупність — уся чисельність соціальних об'єктів, які є предметом вивчення у межах, окреслених програмою конкретно-соціологічного дослідження.

Гіпотеза — в соціологічному дослідженні — наукове припущення, що його висувують для можливого пояснення певних соціальних фактів, явищ і процесів, які слід підтвердити або спростувати.

Девіантна культура — різновид субкультури; притаманна групам із соціально відхиленою поведінкою (наприклад, наркоманам).

Девіація (від лат. *deviato* — відхилення) — поведінка, яку розглядають як відхилення від групових норм і соціальних правил.

Деполітизація — процес відходу соціальних груп і окремих індивідів від участі в політичному житті й зацікавлення політикою; супроводжується переміщенням інтересів у сферу приватного життя, побуту, дозвілля тощо.

Держава — частина суспільства, яка володіє владою й силою, а також можливістю розподіляти суспільні ресурси й засоби; це адміністративні (виконавчо-розпорядчі органи), які функціонують на основі системи правових норм.

Держава авторитарна — держава, в якій влада перебуває в руках монарха або диктатора, що правлять за допомогою насильства.

Держава демократичного представництва — держава, де народ на певні строки делегує свою владу обраним ним особам, яких належить регулярно переобирати.

Держава тоталітарна — держава, лідери якої прагнуть повного контролю над країною та її народом, придушуючи й контролюючи всі інші соціальні інститути суспільства разом із первинними групами.

Детермінізм (від лат. *determinare* — визначати) — сукупність уявлень про визначальну роль якогось певного чинника в суспільному розвитку та зумовленість його дією всіх соціальних процесів. Географічний детермінізм, наприклад, — це визнання залежності суспільного розвитку від географічних факторів, технологічний детермінізм заснований на визнанні визначальної ролі техніки, культурний детермінізм — визначальна роль культури в розвитку людства.

Дисперсність (від лат. *dispersus* — розсипаний, розпорошений) — ступінь внутрішньої подрібненості й розщепленості об'єкта дослідження (наприклад, якоїсь соціальної спільноти на кшталт етносу).

Диспозиції особистості (від лат. *dispositio* — розташування) — система або комплекс схильностей до певного сприйняття умов діяльності й до певної поведінки в цих умовах. Вищі диспозиції — це концепція життя й ціннісні орієнтації, загальна спрямованість інтересів особистості; диспозиція середнього рівня — узагальнені установки на соціальні об'єкти; диспозиції нижчого рівня — ситуативні установки як схильності до сприйняття й поведінки в даних конкретних умовах, у певному соціальному середовищі.

Дисфункція (від лат. *dis* — заперечення, *functio* — виконання) — порушення або розлад функцій певного соціального інституту чи соціальної системи, переважно якісного характеру.

Експеримент (від лат. *experimentum* — спроба, дослід) — один із методів одержання соціалістичної інформації про кількісні й якісні зміни показників діяльності й поведінки об'єкта внаслідок дії на нього певних факторів, якими можна керувати і які можна контролювати.

Еліта (від фр. *elite* — кращий) — згідно з деякими соціологічними теоріями (наприклад, В. Парето), це необхідна складова соціальної структури, вищий привілейований прошарок, який здійснює функції управління, розвитку культури тощо.

Елітарна культура — форма культури, яка охоплює витончені мистецтва, музику, літературу й призначена для вищих верств суспільства (на відміну від народної культури).

Емпірична соціологія (від грец. *empeiria* — дослід) — складова соціології, заснована на конкретних дослідженнях соціальних фактів.

Етногенез (від грец. *ethnos* — група, народ і *genesis* — походження) — процес виникнення й розвитку етнічних спільнот.

Етнос — стала сукупність людей, споріднених між собою етноісторичним походженням (етногенезом), спільними, відносно стабільними особливостями мови й культури, а також усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших подібних утворень (самосвідомістю), зафіксованим у самоназві (етнонім).

Етноцентризм культурний — розміщення певної етнічної\національної культури в центрі соціокультурного простору; судження про інші культури з позиції вищості своєї власної культури.

Ідеальний тип — у вченні М. Вебера умоглядна теоретична конструкція, яка описує певне явище або процес. Утворюється вихопленням певних аспектів явища або процесу та їх узагальненням у теоретичному понятті. “Ідеальний” означає “чистий” або “абстрактний”, такий, якого насправді не існує. Ідеальними типами є, наприклад, поняття “ринкова економіка”, “церква”, “капіталізм” тощо.

Ідентифікація (від лат. *identificare* — ототожнювати) — соціально-психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою людиною, соціальною групою чи спільнотою, який допомагає йому успішно оволодівати різноманітними видами соціальної діяльності, набувати певні соціальні ролі й статуси, засвоювати та перетворювати соціальні норми й цінності.

Індивід — термін, що означає конкретну людину, одиничного представника роду людського, коли необхідно підкреслити, що йдеться не про все людство взагалі й не про будь-яку людину в ньому.

Індивідуальність — те особливе й специфічне, що вирізняє одну людину з-поміж інших разом з її природними й соціальними, фізіологічними й психічними, успадкованими й набутими якостями.

Інстинктивізм (від лат. *instinctus* — спонук, натхнення) — напрям у соціології, який здійснює спробу пояснення соціальних явищ і процесів через звернення до біологічної природи людини; вказує на вродженні інстинкти як на основне джерело соціальної поведінки.

Інтегральна соціологія (від лат. *integer* — цілий) — учення П. Сорокіна, який вважав, що соціологія повинна охоплювати всі соціальні аспекти культури в широкому розумінні.

Інтерпретація понять (від лат. *interpretatio* — посередництво) — процедура, передбачена методологічною частиною програми конкретно-соціологічного дослідження; полягає в уточненні співвідношення тих елементів і властивостей досліджуваного явища, аналіз яких може дати цілісне уявлення про його фактичний стан, правильно пояснити причини виникнення й розвитку.

Інтерес — усвідомлення потреб людини; має об’єктивно-суб’єктивну природу й разом із потребами становить основу ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу. В соціології використовують передусім для дослідження регуляторів соціальної поведінки.

Інституціоналізація — шляхи регуляції людської діяльності, забезпечення організованості, упорядкованості, нормативності життя суспільства й підвищення його ефективності. У вузькому сенсі — це процес створення соціального інституту, заміна спонтанної й експериментальної поведінки передбачуваною поведінкою, яка очікується, моделюється, регулюється через визначення та закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти в напрямку задоволення певної соціальної потреби.

Колективна дія — будь-яка спільна дія двох або більшої кількості людей. Згідно з вченням Г. Блумера, колективна дія є центральною категорією соціології.

Колективні уявлення — термін Е. Дюркгейма; означає спільні уявлення та відповідні моральні настанови, які виступають у ролі об’єднуючої сили в суспільстві. Є більш важливими у простих традиційних суспільствах, де розподіл праці недостатньо розвинутий; у складніших суспільствах поступово втрачають своє значення.

Контркультура — культурна модель певної соціальної групи, яка протистоїть або перебуває у стані конфронтації до панівної суперкультури або субкультур соціальних спільнот.

Консенсус (від лат. *consensus* — згода, одностайність) — термін, введений О. Контом; означає узгодженість дій основних соціальних спільнот та інститутів суспільства.

Космополітизм культурний (від грец. *kosmopolites* — громадянин світу) — відмова від національних традицій і культури в ім’я абстрактної “єдності роду людського”.

Конфлікт культурний (від лат. *conflictus* — зіткнення) — зіткнення цінностей контркультури або девіантної культури з панівною субкультурою або субкультурами соціальних спільнот.

Конфлікт політичний — зіткнення політичних суб'єктів, інтереси яких є протилежними або не збігаються.

Конформізм (від лат. *conformis* — подібний) — стан, що передбачає згоду індивідів із цілями суспільства й застосування ними законних засобів їх досягнення.

Культура (від лат. *cultura* — обробіток, шанування) — а) у широкому сенсі слова — соціальний механізм взаємодії особистості й соціальної спільноти з середовищем проживання; охоплює сукупність засобів, форм, взірців та орієнтирів, що генетично не успадковуються, а їх відтворюють люди у процесі спільного життя та забезпечують передання досвіду й розвиток перетворюючої діяльності; б) у вузькому сенсі — система колективно поділюваних цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, притаманних певній соціальній групі, спільноті й людству загалом.

Людина — термін, що його вживають як родове поняття, котре вказує на приналежність до людського роду — вищої сходинки розвитку живої природи на нашій планеті. Вказує на якісну відмінність людей від тварин і служить для характеристики всезагальних, притаманних усім людям якостей і особливостей.

Макросоціологія (від грец. *macros* — великий) — галузь соціологічного знання, пов'язана з великими моделями соціальних структур і зорієнтована на дослідження масштабних соціальних процесів. Аналіз великих соціальних спільнот і систем, таких як суспільство, цивілізація тощо.

Мала соціальна група — різновид соціальної групи, між усіма членами якої існують безпосередні економічні контакти; її представники володіють розвиненим почуттям приналежності до неї. Нижня межа чисельності малої групи дорівнює 2 — 3, верхня — кільком десяткам людей, але не більше 40.

Масова культура — форма культури, твори якої стандартизуються й розповсюджуються серед широкої публіки без урахування регіональних, релігійних або класових субкультур.

Матріархальна сімейна система (від лат. *mater* — мати і грец. *arche* — влада) — та, в якій влада належить жінці й матері.

Менеджмент (від англ. *management* — менеджмент) — міждисциплінарна наука, яка поєднує економічний, соціальний, політичний, організаційний, правовий, психологічний та інші підходи до управління виробництвом. Ставить за мету сформулювати й застосувати на практиці загальні принципи управління, придатні для будь-якої людської організації.

Метод (від грец. *methodos* — шлях до чогось) — спосіб одержання вірогідних соціологічних знань; сукупність застосовуваних прийомів, процедур і операцій для емпіричного і теоретичного пізнання соціальної реальності.

Метод квотної вибірки — різновид цілеспрямованого відбору одиниць аналізу з додержанням квоти (наприклад, статі, віку, освіти, рівня кваліфікації тощо) та її параметрів (наприклад, чоловіки — жінки; молоді, середні й старші вікові групи; види незакінченої й одержаної освіти; професійно-кваліфікаційні розряди).

Метод механічної вибірки — різновид імовірнісної (випадкової) вибірки; полягає у відборі з генеральної сукупності одиниць аналізу через рівні інтервали-кроки (наприклад, кожний десятий з загального списку генеральної сукупності).

Механіцизм — напрям у соціальній теорії, що бере за основу поняття механізму-системи. Відповідно до основних ідей механіцизму робота механізму, як і суспільства загалом, забезпечується функціональною спеціалізацією його частин, а також їх інтеграцією в єдине ціле.

Мікросоціологія (від грец. *mikros* — малий) — галузь соціологічного знання, пов'язана з аналізом повсякденної взаємодії між людьми, соціальних процесів і явищ у відносно невеликих соціальних системах (наприклад, сім'ї, малій соціальній групі тощо).

Мобільність вертикальна (від лат. *mobilis* — рухливий, здатний до швидкого пересування) — зміна становища індивіда, яка викликає підвищення або пониження його соціального статусу.

Мобільність горизонтальна — зміна становища, яка не призводить до підвищення чи пониження соціального статусу індивіда.

Мова — система взаємозв'язків і спілкування між людьми, здійснюваних на основі звуків і символів, що мають умовні, але структурно обґрунтовані значення; форма накопичення, збереження й передавання людського досвіду.

Модернізація (від фр. *moderne* — сучасний) — складна сукупність економічних, соціальних, культурних, політичних змін, що відбулися в суспільстві в зв'язку з процесом індустріалізації та засвоєнням науково-технічних досягнень.

Молодь — соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, пізнавальні, психічні, культурно-освітні та ін. особливості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей.

Моногамія (від грец. *monos* — один і *gamos* — шлюб) — шлюб між одним чоловіком і однією жінкою.

Мотив — усвідомлена потреба особистості в досягненні певних цілей, бажаних умов діяльності, її ставлення до інтересів і ціннісних орієнтацій та їх оцінка, пов'язана з прагненням реалізувати їх на практиці; а те, чим керується людина у своїх вчинках (свідомо чи не-свідомо).

Націогенез (від лат. *natio* — народ і грец. *genesis* — походження) — процес виникнення й розвитку націй.

Нація — етносоціальна спільнота зі сформованою усталеною самосвідомістю своєї ідентичності й тожсамості; сукупність людей, об'єднаних спільними культурними політичними, соціальними та економічними інтересами.

Нонконформізм — стан, що передбачає непогодження індивідів з існуючим ладом, його цінностями та застосування різних форм протесту проти них та існуючої системи.

Норми соціальні — засновані на цінностях правила поведінки; очікування й стандарти, які регулюють дії та вчинки людей і суспільне життя загалом, зміцнюючи стабільність і єдність суспільства.

Нуклеарна сім'я — сімейна структура, яка складається з дорослих батьків і дітей, що перебувають на їх утриманні.

Об'єкти конкретно-соціологічного дослідження — носії певної соціальної проблеми — люди, об'єднані в соціальні спільноти різного типу, соціальні інститути, а також їх життєдіяльність.

Обряди — сукупність символічних стереотипних колективних дій, що втілюють у собі ті чи інші соціальні ідеї, уявлення, норми та цінності й викликають певні колективні почуття.

Одиниці аналізу — елементи вибіркової сукупності (респонденти або люди-носії певної соціальної проблеми), які підлягають відбору й вивченню в процесі конкретно-соціологічного дослідження.

Особистість — усталений комплекс якостей і властивостей людини, які набуваються під впливом відповідної культури суспільства й конкретних соціальних груп і спільнот, до яких вона належить і у життєдіяльності яких бере участь. Термін “особистість” служить для характеристики соціального в людині, а також міри її суб'єктності.

Парадигма (від грец. *paradeigma* — зразок) — термін, введений американським вченим Т. Куном. Означає визнане всіма наукове досягнення як позиції, які на протязі певного часу надають науковцям модель постановки проблем та їх розв'язання. Ця модель лежить в основі теорій, охоплює сукупність основних положень і принципів та специфічний набір категорій, її визнає певне коло вчених. Так, структурні парадигми розглядають організацію, функціонування й розвиток суспільства як єдиного цілого на макрорівні. Інтерпретативні парадигми, навпаки, розглядають людську поведінку на мікрорівні.

Патріархальна сімейна система (від грец. *pater* — батько і *arche* — влада) — та, в якій влада належить чоловікові й батьку.

Позитивізм — термін, введений О. Контом; це — методологічна позиція в суспільних науках взагалі й соціології зокрема, яка впливає з розуміння суспільства та його закономірностей за аналогією з природою. Вважає, що справді науковим є лише таке знання, яке здобує точним використанням наукового методу, через зібрання й аналіз емпіричних даних та послідовну перевірку гіпотез. Згідно з тим, соціологія, як і інші соціогуманітарні науки, повинна бути побудована за зразком природничих наук.

Полюве дослідження — соціологічне дослідження, завдання якого полягає у безпосередньому й всебічному вивченні соціального об'єкта в нормальних, природних умовах на відміну від лабораторного дослідження, яке відбувається у штучно створених умовах.

Політика (від грец. *politika* — державні або суспільні справи) — а) особливий вид регуляції соціального життя, який виникає на певному ступені розвитку людства у зв'язку з розподілом праці й поглибленням соціальної диференціації; б) відносини, що охоплюють згоду, підкорення, панування, конфлікт і змагання між соціальними спільнотами, людьми і державами; в) специфічний вид діяльності людей,

пов'язаний з утвердженням права індивідів, соціальних груп і спільнот на керування суспільством, на владу.

Політична партія — політичний рух, який має високий ступінь організації й прагне до реалізації своїх цілей, борючись за владу або за здійснення цієї влади в соціальній практиці.

Політична система — інтегрована сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, керують справами суспільства, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними спільнотами і державами й забезпечують стабільність суспільства, певний соціальний порядок.

Політична сфера — соціальний простір, у межах якого здійснюється політика.

Політичні рухи — форма вияву політичної активності мас; спільна діяльність об'єднань людей, які різняться своїми ідейними засадами й доктринами, цілями та способами їх досягнення, чисельністю й внутрішньою структурою, роллю у політичному житті, мірою адекватності потребам суспільного поступу тощо.

Потреби — нужда, необхідність для людини того, що забезпечує її існування й самозбереження; внутрішні спонуки активності людини, характеристика об'єктивного в особистості.

Предмет конкретно-соціологічного дослідження — найбільш суттєві властивості й відносини об'єкта, що підлягають вивченню за допомогою соціологічних методів.

Проблемна ситуація — у соціології — стан “знання про незнання”, тобто необхідність вивчення якоїсь галузі соціального життя, в якій виникає порушення її нормального функціонування.

Психологічний еволюціонізм — одна з течій соціологічного психологізму; розглядає суспільство як етап космічної еволюції, в якій кожен подальший етап акумулює досягнення попередніх та будується на них. Згідно з поглядами Л. Уорда, найвищим ступенем еволюції є соціогенія (синтез усіх природних сил). Вона характеризується цілеспрямованим і творчим началом, усвідомленим прагненням до прогресу.

Психологія натовпу — одна з течій соціологічного психологізму, яка вивчає поведінку людей у великих групах і натовпах. Поведінка

людей у натовпі відрізняється від їх поведінки в нормальних умовах і може призвести до вибухових і непередбачуваних ситуацій.

Расово-антропологічна школа — один із натуралістичних, біологізаторських напрямів суспільної думки, вважає головними причинами розвитку суспільства расові особливості, а чистоту раси розглядає як основну спонукальну силу розвитку цивілізації.

Раціоналізація (від лат. *rationalis* — розумний) — термін М. Вебера, який характеризує перехід від мимовільних, традиційних способів поведінки до організації діяльності згідно з раціонально встановленими правилами.

Революція (від фр. *revolution*) — докорінна якісна зміна, різкий стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого. В соціології — докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утвердження нового.

Релігія — система вірувань, ритуалів та інституцій, яка пов'язує людей у певні соціальні групи. Згідно з Е. Дюркгеймом, релігія визначається через її соціальні функції: дисциплінарну (забезпечення порядку), цементуючу (забезпечення єдності суспільства) та відтворюючу (забезпечення культурної спадщини).

Релятивізм культурний (від лат. *relativus* — відносний) — переконання, що культуру можна зрозуміти лише на основі аналізу її власних цінностей, в її власному контексті.

Репрезентативність (від фр. *representatif* — представницький) — властивість вибірки відображати характеристики досліджуваної генеральної сукупності.

Ресоціалізація — процес засвоєння нових соціальних ролей і статусів, цінностей і знань на кожному етапі життя людини.

Респондент (від англ. *respond* — відповідати) — той, хто відповідає на питання анкети і той, в кого беруть інтерв'ю; **еквівалент** — той, кого опитують.

Розподіл праці — об'єктивний процес диференціації суспільної праці на окремі види, одночасне співіснування їх у суспільному виробництві.

Розуміюча соціологія (від нім. *verstehen*) — напрям, започаткований М. Вебером, який вважав, що розуміння соціальної дії є основним завданням соціології. Соціолог повинен помістити себе на місце інших людей, щоби зрозуміти смисл їхніх дій, мету, яку вони перед

собою ставлять. Розуміння є тим, що відрізняє соціологію від природничих наук.

Розширена сім'я — сімейна структура, яка охоплює нуклеарну сім'ю, а також інших родичів.

Рольова теорія особистості — соціологічна концепція, що базується на визнанні залежності соціальної ролі людини як істоти соціальної від очікувань інших людей, пов'язаних з їх розумінням соціального статусу конкретної особистості.

Санкції (від лат. *sanktio* — суворі постанови, приписи) — соціальні нагороди й покарання, які сприяють додержанню норм.

Символічний інтеракціонізм (від англ. *interaction* — взаємодія) — напрямок соціології, який зосереджується на вивченні соціальних взаємодій (інтеракцій) в їх символічному вираженні (мові, жестах тощо). Виходить із позиції, що індивіди поведуться з речами згідно із смислом, який ці речі мають для них, і що смисл речей виявляється у процесі соціальної взаємодії. Виникає як альтернатива до функціоналізму.

Соціалізація (від лат. *socialis* — суспільний) — способи формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям; процес становлення особистості, навчання й засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі. Основні сфери соціалізації — сім'я, групи ровесників, інститути виховання й освіти тощо.

Соціальна адаптація (від лат. *adaptatio* — пристосування) — пристосування індивіда до умов соціального існування, будь то політичне середовище, місце праці або культурний простір певного суспільства.

Соціальна група — сукупність людей, які певним чином взаємодіють один з одним, відчувають свою приналежність до групи й сприймаються іншими як члени даної групи.

Соціальна дія — за М. Вебером, будь-яка активність індивіда, яка має для нього певний суб'єктивний смисл і орієнтована на інших. Вебер виділяє 4 типи соціальної дії: традиційну (визначається звичкою), афективну (визначається емоціями, почуттями), ціннісно-раціональну (визначається цінністю, метою, яка приймається як дане),

цілераціональну (визначається використанням різних засобів і можливою зміною цілей для одержання максимальної вигоди).

Соціальна диференціація (від лат. *evolutio* — розгортання) — перенесення еволюційних принципів розвитку природи (боротьби за виживання й природного відбору) на соціальні процеси. Є основним положенням учення Г. Спенсера, який вважав, що в суспільстві, подібно як і у природі, розвиток відбувається від простих форм до складних, різноманітних, але пов'язаних між собою.

Соціальна мобільність (від лат. *mobilis* — рухомий) — рух індивідів, а часом груп, між різними позиціями в ієрархії соціальної стратифікації. Системне вивчення соціальної мобільності розпочав П. Сорокін. У сучасній соціології концепція соціальної мобільності вивчає переважно класові позиції у професійній структурі суспільства, рухи між прошарками соціальної структури (мобільність вертикальна й горизонтальна).

Соціальна реформа (від лат. *reformare* — перетворювати) — політичні й соціальні рішення, спрямовані на подолання соціальних конфліктів і проблем. На відміну від революцій, соціальні реформи є поступовими й послідовними змінами всередині певного соціального ладу, які мають на меті його вдосконалення.

Соціальна роль — соціальна функція, модель поведінки, яку задає соціальна позиція особистості в системі суспільних або міжособистісних взаємин. Згідно з Н. Смелзером, соціальна роль — поведінка, яка очікується від людини, що займає певний статус.

Соціальна система (від грец. *systema* — складене з частин, з'єднане в одне ціле) — складноорганізоване, упорядковане, цілісне утворення, що охоплює окремих індивідів і соціальні спільноти, об'єднані різноманітними зв'язками й взаємовідносинами, специфічно соціальними за своєю природою.

Соціальна солідарність (від фр. *solidarite* — однастайність, спільність інтересів) — зв'язність або ступінь зв'язності, яка проявляється в суспільстві, соціальній спільноті або групі. Термін введений Е. Дюркгеймом, який вважав, що база соціальної солідарності є різною в простих та складних суспільствах. У першій із них соціальна солідарність базується на відносинах роду, прямих зв'язках та спільних цінностях і є механічною солідарністю. Органічна солідарність властива складним суспільствам і базується на поділі праці та зростанні взаємозалежності членів суспільства.

Соціальна спільнота — реально існуюча сукупність індивідів, придатна для емпіричної фіксації, яка характеризується відносною цілісністю й здатністю виступати як самостійний творчий суб'єкт історичної та соціальної дії.

Соціальна стратифікація (від лат. *stratum* — порошок) — ієрархічно збудовані структури соціальної нерівності, які існують у кожному суспільстві. В різних суспільствах можливі різні форми соціальної нерівності: касты, стани, класи. Факторами поділу на страти можуть бути прибуток, багатство, престиж, освіта, фах, вік тощо. Члени однієї страти мають, як звичайно, подібний спосіб життя й можуть усвідомлювати свою приналежність до неї.

Соціальна структура (від лат. *structura* — будова) — відносно стійкий та впорядкований зв'язок елементів суспільства, якими виступають люди, соціальні ролі й статуси, соціальні спільноти та інститути. Елементи структури взаємопов'язані й взаємодіють, вступаючи в соціальні відносини між собою.

Соціальний дарвінізм — біологізаторські течії в соціології, які намагаються звести закони розвитку суспільства до біологічних закономірностей природного відбору, виживання найбільш пристосованих, до установок теорії інстинкту, спадковості тощо. Суспільство розглядається як безструктурна сукупність властивостей або елементів, а еволюція — як процес змін, що відбувається завдяки випадковим варіаціям.

Соціальний інститут (від лат. *institutum* — заклад) — сталий механізм самоорганізації спільного соціального життя людей, орган управління ними.

Соціальний прогрес (від лат. *progressus* — рух вперед) — властивість реальних процесів у суспільстві, що полягає у висхідному русі від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого, розвитку нового й передового.

Соціальний процес (від лат. *processus* — проходження, просування) — послідовна зміна станів або рух елементів соціальної системи та її підсистем, будь-якого соціального об'єкта. Соціальними процесами є поділ праці, утворення політичних партій, конкуренція тощо. Для символічного інтернаціоналізму соціальний процес (або соціальний акт) є взаємодією індивідів у групі, спільноті або суспільстві й ототожнюється з постійними змінами й розвитком.

Соціальний статус (від лат. *status* — стан узагалі, стан справ тощо) — позиція людини в суспільстві, пов'язана з певними правилами й обов'язками; становище індивіда й соціальної групи стосовно інших індивідів і груп, що визначаються за соціально вагомими для даної суспільної системи ознаками (освітніми, фаховими та ін).

Соціальний факт (від лат. *factum* — те, що є зробленим, доконаним) — одинична суспільно значуща подія або певна сукупність однорідних подій, типових для тієї чи іншої сфери суспільного життя або характерних для певних соціальних процесів. Згідно з Е. Дюркгеймом, це елемент соціальної реальності, що його слід розглядати як річ; він існує незалежно від суб'єкта та його треба вивчати так само об'єктивно й неупереджено, як вивчають річ у природничих науках.

Соціальні рухи — різні форми колективної дії, спрямовані на соціальну реорганізацію; функціонують неформально, хоч деякі з них можуть згодом інституціоналізуватися. За Е. Гідденсом, можна виділити 4 основні типи соціальних рухів: демократичні, екологічні, робітничі, рухи за мир. Деякі дослідники додають до них феміністичні (тобто жіночі), релігійні (типу ісламської революції) та інші нові рухи сучасності, які виникли порівняно нещодавно.

Соціокультурні уявлення — первинні орієнтації та регулятиви у просторі культури суспільства, соціальних спільнот і груп, які формуються на основі повсякденного досвіду.

Соціологізм — принцип специфічності й автономності соціальної реальності, визнання її домінування над окремими індивідами.

Соціологія (від лат. *societas* — суспільство і грец. *logos* — учення) — наука про становлення та функціонування соціальних спільнот, з яких складається суспільство і між котрими утворюються певні соціальні відносини та взаємодія, а також про людину соціальну — творця цих спільнот і головного суб'єкта історичного розвитку.

Спостереження — метод цілеспрямованого, планомірного, певним способом фіксованого сприйняття об'єкта, що досліджується; служить певним пізнавальним цілям; може підлягати контролю й перевірі.

Структурний функціоналізм — напрям у соціології та антропології, який вбачає головну мету у вивченні механізмів і структур, що забезпечують цілісність, стабільність і сталість соціальної системи. Розрізняють два основних підходи: а) структурний, який іде від

аналізу різноманітних структур до виявлення виконуваних ними функцій; б) функціональний, коли визначається певна сукупність функціональних вимог, а згодом виявляються різні структури, які ці функції виконують.

Суб'єкт політичний (від лат. *subjectum*) — окрема людина, соціальна спільнота або соціальний інститут, здатні приймати політичні рішення, реалізувати їх у політичній практиці або контролювати їх реалізацію, та спроможні відповідати за свої рішення.

Субкультура — культура певної соціальної спільноти, яка складається з сукупності переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, що відрізняють її від культури більшості суспільства.

Суперкультура — культура, створена конкретним суспільством; передається з покоління в покоління.

Суспільство — найзагальніша система взаємозв'язків і взаємовідносин між людьми, соціальними групами, спільнотами та соціальними інститутами. Згідно з Н. Смелзером, це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність.

Теорії індустріального суспільства — сукупність поглядів на походження і природу сучасних західних “розвинутих” суспільств та їх відмінність від “традиційних” суспільств. Термін “індустріальне суспільство” запровадив К. Сен-Сімон, започаткувавши теоретичну лінію, продовжувачами якої були О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, а згодом — Р. Арон і У. Ростоу. Основні принципи: а) визнання закономірності переходу від “традиційних” до “індустріальних” суспільств, заснованих на машинному виробництві, фабричній організації й дисципліні праці, національній системі господарства з вільною торгівлею та спільним ринком; б) “логіка індустріалізації” привадило суспільства до зростання подібності між ними; в) індустріальний розвиток відбувається паралельно з демократизацією суспільно-політичного життя, проголошенням рівних громадянських вправ; особливостями індустріального суспільства є соціальна стратифікація й пов'язана з нею соціальна мобільність; в) класова боротьба замінюється мирним розв'язанням соціальних конфліктів на базі реформування суспільної системи; г) відбувається зміцнення національної ліберально-демократичної держави.

Теорії постіндустріального суспільства — розвиток системи ідей, закладених у теоріях індустріального суспільства, здійснений Д. Бел-

лом та іншими сучасними соціологами. Центральна ідея — перехід індустріального до постіндустріального суспільства, який визначається: а) відповідним переходом від економіки, що виробляє товари, до обслуговуючої економіки й створення розгалуженої сфери послуг, в якій зайнята більшість працездатного населення; б) змінами в соціальній структурі (класовий поділ остаточно поступається місцем професійному, фаховому); в) центральним місцем теоретичного знання, яке визначає політику, і висуненням у центр соціального життя вчених, науковців та інтелектуалів на загал; г) створенням нових інтелектуальних технологій, здатних зберігати довкілля й заощаджувати природні ресурси. На відміну від індустріального суспільства, де основним був конфлікт між працею й капіталом, у постіндустріальному суспільстві основний конфлікт знаходить прояв у боротьбі між знанням і некомпетентністю.

Теорії референтної групи — концепції, які виникають унаслідок кризи макроструктурних уявлень про суспільство та нездатності надшироких соціальних утворень забезпечити комфортне самопочуття й існування особистості в усій їх розмаїтості. Під референтною групою в соціології розуміється соціальна група, на яку індивід орієнтує свою поведінку, до якої належав у минулому, належить тепер та хотів би належати в майбутньому.

Теорії соціальної установки — концепції, згідно з якими в основі людської діяльності лежать стійкі схильності й нахили, готовність індивіда або соціальної групи до дії, зорієнтованої на соціально значущий об'єкт. Ці концепції є вихідними у проведенні прикладних емпіричних досліджень, особливо при вивченні суспільної свідомості взагалі й громадської думки зокрема, різних видів соціальної поведінки.

Теорія конвергенції (від лат. *convergere* — наближатися, сходитися) — концепція, розроблена П. Сорокіним, а також іншими сучасними соціологами. Центральна ідея — виникнення у майбутньому нової цивілізації внаслідок зближення різних соціальних систем (наприклад, капіталізму й соціалізму) при збереженні нею позитивних рис і цінностей кожної з них.

Типи панування — згідно з М. Вебером, легітимні форми владарювання: а) легальне (базується на визнанні законності використовуваних правил і норм); б) традиційне (базується на встановленій вірі у святість традицій); в) харизматичне (базується на відданості неординарним особам вождів, героїв тощо).

Універсалії культурні (від лат. *universalis* — всезагальний) — риси, притаманні всім культурам.

Установка — загальна орієнтація людини на певний соціальний об'єкт, яка передуює дії й виражає схильність діяти певним чином стосовно певного об'єкта; вміщує в себе широкий спектр взаємодії особистості та соціального середовища й проявляється на трьох рівнях: когнітивному (пізнавальному), афективному (емоційно-почуттєвому) і конативному (поведінковому).

Феноменологічна соціологія (від грец. *phainomenon* — те, що являється) — напрям у теоретичній соціології, який стверджує, що все знання є соціально створеним і орієнтованим на певні практичні проблеми. Основною метою є аналіз та опис щоденного життя, бо хоча воно й сприймається людьми як дане, треба показати, як воно створюється.

Формальна соціологія — напрям у теоретичній соціології. Вважає, що об'єктом аналізу повинна бути форма соціальних відносин; вивчає зв'язки, які відрізняються за суттю, але демонструють певні формальні властивості.

Харизма — здатність деяких лідерів вселяти своїм послідовникам віру в їх надлюдські сили й здібності.

Цінності — значущість явищ і предметів реальної дійсності з погляду їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних спільнот і груп та особистості; моральні та естетичні вимоги, які виробила загальнолюдська культура.

Чиказька школа — соціологічна традиція університету Чикаго (США). Основні характерні риси: а) органічне поєднання емпіричних досліджень з теоретичними узагальненнями; б) висування гіпотез у рамках єдиної організованої та скерованої на конкретні практичні цілі програми; в) розробка урбаністичної соціології з дослідженням специфічно міських проблем, підпорядкованих ідеї встановлення соціального контролю й згоди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Амелин В. Н. Социология политики. — М., 1992.
2. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. — М., 1993.
3. Барматова С. П. Політична соціологія: Курс лекцій. — К., 2003.

4. Бебик В. М., Головатий М. Ф., Рехкало В. А. Політична культура сучасної молоді. — К.: А. Л. Д., 1996.
5. Бурдые П. Социология политики. — М., 1993.
6. Бутенко И. А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентом. — М., 1989.
7. Вебер М. Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990.
8. Вебер М. Социология. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К., 1998.
9. Верховин В. И. Экономическая социология. — М.: ИМТ, 1998.
10. Гиденс Е. Социология: Пер. з англ. — К., 1999.
11. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності. — К.: МАУП, 2002.
12. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблема оновлення. — К.: Наук. думка, 1993.
13. Головатий М. Ф. Професія — політик. — К.: Парлам. вид-во, 2000.
14. Головатий М. Ф. Социология политики. — К., МАУП, 2003.
15. Головатий Н. Ф. Социология молодежи: курс лекций. — К.: МАУП, 1999.
16. Городяненко В. Г. Социологический практикум: Учеб.-метод. пособие. — К., 1999.
17. Гречихин В. Лекции по методике и технике социологических исследований. — М., 1988.
18. Громов Й. А., Мецкович А. Ю., Семенов В. А. Западная теоретическая социология. — СПб., 1996.
19. Дорин А. В. Экономическая социология: Учеб. пособие. — Минск: Экоперспектива, 1997.
20. Дюркгейм Э. Социология, ее предмет, метод, предназначение. — М., 1995.
21. Дюркгейм Э. Самоубийство. — М., 1994.
22. Гидденс Е. Социология. — К., 1999.
23. Економічна соціологія: Навч. посіб. /В. М. Ворона та ін. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1997.
24. Єременко В. Г. Основы социальной экономики. — К.: МАУП, 1997.
25. Заславская Т. И. Экономическое поведение и экономическое развитие // ЭКО. — 1989. — № 3.
26. Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). — К., 1993.
27. Иконникова С. Н. Социология молодежи. — Л.: Знание, 1985.

28. *Иноземцев В. Л.* Современное постиндустриальное общество: Природа, противоречия, перспективы. — М., 2000.
29. *Интерпретация и анализ данных в социологических исследованиях.* — М., 1987.
30. *История социологии в Западной Европе и США.* — М., 1993.
31. *Історія української культури.* — Миколаїв, 1996.
32. *Казан М. С.* К вопросу о понимании культуры // *Философские науки.* — 1989. — № 35.
33. *Как провести социологическое исследование.* — М., 1990.
34. *Карасев В. И.* Общество, государство, цивилизация: К теории становления социумов. — М., 2000.
35. *Классовое общество. Теория и эмпирические реалии* /Под ред. С. Макеева. — К., 2003.
36. *Ковалева А. И.* Социологизация личности: норма и отклонение. — М., 1996.
37. *Кола Д.* Политическая социология. — М., 2001.
38. *Культура і побут населення України.* — К., 1991.
39. *Культурологія* /За ред. В. М. Пічі. — Львів, 2003.
40. *Лісовий В.* Культура та цивілізація // *Філософська і соціологічна думка.* — 1993. — № 1.
41. *Лукашевич М. П., Туленков М. В.* Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004.
42. *Лукашевич М. П., Туленков М. В.* Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К.: МАУП, 1999.
43. *Лукашевич Н. П.* Социология воспитания. — К., 1996.
44. *Маковецький А. М.* Соціологія. — Чернівці, 2000.
45. *Мертон Р.* Социальная теория и социальная структура. — К., 1996.
46. *Методы сбора информации в социологическом исследовании:* В 2 кн. — М., 1990.
47. *Мешанова Г. О.* Соціально-психологічне дослідження особистості: теоретико-методологічний аспект. — Тернопіль, 2001.
48. *Молоде покоління нової України: Ескіз соціального портрету* / О. М. Балакірева, Л. С. Волинець, М. Ф. Головатий та ін. — К.: А. Л. Д., 1995.
49. *Молодежь Украины: ожидания, ориентации, поведение* / Отв. ред. В. Е. Пилипенко. — К.: Наук. думка, 1993.
50. *Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та генезис* /Під ред. М. Ф. Головатого. — К.: Укр. НДІ проблем молоді, 1996.
51. *Очерки по истории теоретической социологии XX столетия.* — М., 2000.
52. *Паніна Н. В.* Технологія соціологічного дослідження. — К., 1996.
53. *Парсонс Т.* О социальных системах. — М., 2002.
54. *Парсонс Т.* Человек в современном мире. — М., 1985.
55. *Піча В. М.* Соціологія особистості // *Соціологія: терміни, поняття, персоналії* / За заг. ред. В. М. Пічі. — К.; Львів, 2003.
56. *Піча В. М.* Соціологія: Загальний курс. — К., 2000.
57. *Піча В. М. та ін.* Як підготувати, провести і узагальнити результати соціологічних досліджень. — Львів, 1996.
58. *Піча В. М., Стеблин Б. А.* Соціологія політики. — Львів, 1994.
59. *Піча В. М., Черниш Н. Й., Кондратик Л. Й.* З історії української соціологічної думки. — Львів, 1995.
60. *Политическая социология* /Ред. В. Н. Иванов и др. — М., 2000.
61. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку:* Навч. посіб. / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: Парлам. вид-во, 2002.
62. *Радаев В. В.* Экономическая социология: Курс лекций. — М.: Аспект-Пресс, 1998.
63. *Радаев В. В., Шкаратан О. Н.* Социальная стратификация. — М., 1995.
64. *Ручка А. О., Танчер В. В.* Курс історії теоретичної соціології. Навч. посіб. — К., 1995.
65. *Смелзер Н.* Социология: Пер. с англ. — М., 1994.
66. *Соколова Г. Н.* Экономическая социология: Учеб. — Минск, 1998.
67. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество. — М., 1992.
68. *Социологическая теория сегодня.* — К., 1994.
69. *Социология: Наука об обществе. Учеб. пособие* / Под общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. П. Горлача. — Харьков, 1996.
70. *Соціологія культури:* Навч. посіб. / За ред. О. М. Семашка і В. М. Пічі. — Львів, 2003.
71. *Соціологія: Підручник* / За заг. ред. В. М. Пічі. — Львів, 2004.
72. *Соціологія: Підручник* / За ред. В. М. Пічі. — Львів, 2004.
73. *Соціологія: терміни, поняття, персоналії:* Навч. словник-довідник / За заг. ред. В. М. Пічі. — Львів, 2002.
74. *Степаненко В.* Українська соціологія в пошуках себе // *Філософ. і соціол. думка.* — 1993. — № 11–12.
75. *Теорія та історія світової і вітчизняної культури:* Курс лекцій. — К., 1992.

76. Тойнби А. Постигание истории. — М., 1991.
77. Туленков Н. В. Социология экономики: Консп. лекций. — К.: УГУФВС, 1994.
78. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття / За ред. М. О. Шульги. — К., 1999.
79. Фромм Э. Человек для себя. — Минск, 1992.
80. Холл К., Линдсей Г. Теории личности. — М., 1997.
81. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. — СПб., 1997.
82. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід. — К., 2000.
83. Чернов А. А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. — М., 2003.
84. Экономическая социология: Учеб. пособ. / Под ред. В. Е. Пилипенко. — К.: МАУП, 2002.
85. Ядов В. А. Социологическое исследование: Методология, программа, методы. — Самара, 1995.
86. Яковлев А. М. Социальная структура общества: Учебник. — М., 2003.

Додаткова

1. Алан Г. Джонсон. Тлумачний словник з соціології: Пер. з англ. — Львів, 2003.
2. Американская социология: Тексты. — М., 1994.
3. Антология экономической классики: В 2 т. — М.: Наука, 1993.
4. Арсенко А. Глобалізація і соціальні зміни і наслідки напередодні XXI ст. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1999. — № 1.
5. Бабосов Е. М. Человек на пороге рынка. — Минск, 1992.
6. Барков В. Ю., Мусієнко Н. Б. Контркультура і неоконсерватизм: протилежність чи спадкоємність // Філософська і соціологічна думка. — 1989. — № 9.
7. Бех І. Д. Від волі до особистості. — К., 1996.
8. Борець Ю. Слово до молоді. Плекаймо нашу еліту. — Львів: Книгодрук, 1999.
9. Боршевський М. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1.
10. Бурлачук В., Молчанов М., Степаненко В. Біля витоків соціологічної думки в Україні. — К., 1995.
11. Бытие человека в культуре: Опыт этнологического подхода. — К., 1992.
12. В. П. Андрущенко, Н. П. Горлача. — Харків, 1996.

13. Веблен Т. Теория праздного класса. — М.: Прогресс, 1984.
14. Ворона В. М. Соціологічна наука і суспільство / Вісн. НАН України. — 2001. — № 6.
15. Гаевский Б. А. Философия политики. — К.: МАУП, 2001.
16. Городяненко В. “Соціологія політики”, “політична соціологія” або “соціологія політичної сфери”? (Історіографія проблеми) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2003. — № 1.
17. Дорофеев Б. В. Размышление о человеческом обществе. — Донецк, 2003.
18. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. — М.: Прогресс, 1991.
19. Екологія і культура. — К., 1992.
20. Злобіна О. Г., Тихонович В. О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. — К., 2001.
21. Кіндратець О. М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи: Монографія. — Запоріжжя, 2003.
22. Кістяківський Б. О. Проблема і завдання соціально-наукового пізнання / Філософ. і соціол. думка, 1992. — № 1 — 2.
23. Кон И. С. Психология юношеского возраста. — М., 1979.
24. Кракович Д., Сердюк А. Интервьюирование в социологическом исследовании. — К., 1992.
25. Куценко О. Становлення соціальних класів як вияв самоорганізаційних процесів у суспільстві // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 4.
26. Лисовский В. Т. Социология молодежи // Социологический словарь. — 2-е изд. перераб. и доп. / Науч. ред. Г. Н. Соколова, И. Я. Писаренко. — Минск, 1991.
27. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К.: МАУП, 1999.
28. Мертон Р. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. — 1992. — № 2, 3, 4.
29. Мистецтво — прояв життєвої творчості особистості: У 2 ч. / За ред. В. М. Донія. — К., 1997.
30. Михальченко М. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? — К., 2001.
31. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. проф. В. А. Соболева и др. — Харьков: Торсинг, 2000.
32. Молодіжний рух України: Довідник. — К.: Укр. НДІ проблем молоді, 1996.

33. *Молодь* України за соціальний прогрес і злагоду в суспільстві: Зб. матеріалів Конгресу укр. молоді. Київ, 26–28 травня 1997 р. — К.: АТ Вид-во “Столиця”, 1997.
34. *Монсон Пер.* Современная западная социология. — СПб., 1992.
35. *Нормативно-правова* база діяльності громадських молодіжних організацій. — К.: Четверта хвиля, 2001.
36. *Огаренко В. М. та ін.* Соціологія малих груп: Підручник. — Запоріжжя, 2000.
37. *Орлов В. Н., Карпунин О. И.* Культура и отчуждение // Социолог. исследования. — 1990. — № 8.
38. *Очерки по истории теоретической социологии XX столетия.* — М., 2000.
39. *Пилипенко В. Є.* Реформи. Підприємництво. Культура. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2001.
40. *Пилипенко В. Є., Ревель І. П.* Соціологія підприємництва. — К.: Європа, 1997.
41. *Піча В. М.* Соціологія: загальний курс: Навч. посіб. — К., 1999.
42. *Практикум по прикладной социологии.* — М., 1987.
43. *Предприниматель* Украины: эскизы к социальному портрету / Под ред. В. М. Ворона, Е. И. Суименко. — К., 1995.
44. *Промышленное* предприятие и его люди: проблемы социально-экономического поведения / Под общ. ред. В. М. Вороны, Е. И. Суименко. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2001.
45. *Руткевич М. Н.* Общество как система: Социологические очерки. — СПб, 2001.
46. *Саенко Ю.* Состояние общества. К вопросу о его измерении // СОЦИС — 1999. — № 10.
47. *Современная американская социология.* — М., 1994.
48. *Соціологія:* короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович та ін. — К., 1998.
49. *Соціологія:* Навч. посіб. / За ред. В. Г. Гордяненка. — К., 2002.
50. *Соціологія:* Підручник / За ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача — Харків; К., 1998.
51. *Соціологія:* терміни, поняття, персоналії: Навч. словник-довідник / Уклад.: В. М. Піча та ін. — К.; Львів: Новий Світ, 2000, 2002.
52. *Тощенко Ж. Т.* Социология: Общий курс: Учеб. пособие. — М.: Прометей, 1999.
53. *Українське* суспільство на порозі третього тисячоліття. — 2-е изд. / За ред. М. О. Шульги. — К., 1999.
54. *Українське* суспільство: Десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). — К., 2001.
55. *Устич С. І.* Системне дослідження суспільства. — Львів, 1992.
56. *Хекгаузен Х.* Мотивация и деятельность: В 2 т. — М., 1986.
57. *Черниш Н.* Соціологія: Конспект. — Вип. 5. — Львів, 1996.
58. *Черниш Н. Й.* Соціологія: Курс лекцій. — Львів, 2003.
59. *Шаповал М.* Загальна соціологія. — К., 1996.
60. *Шевчук В. О.* Відродження і реформація в українській культурі XV–XVII століть // Філософ. і соціол. думка. — 1989. — № 4.
61. *Штомпка П.* Социология социальных измерений. — М., 1996.
62. *Шульга М. О.* Метаморфози українського суспільства. Коментарі соціолога. — К., 2003.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи	3
Методичні вказівки до семінарських занять.....	5
Методичні рекомендації щодо підготовки рефератів і контрольних робіт, вимоги до їх виконання	6
Методичні рекомендації щодо підготовки доповідей на студентські наукові конференції або олімпіади.....	7
Індивідуально-консультативна робота.....	8
Порядок поточного та підсумкового контролю оцінювання знань.....	9
Структура і зміст дисципліни “Соціологія”.....	13
Тематичний план дисципліни “Соціологія”	14
Перелік питань, що охоплюють зміст дисципліни “Соціологія”	15
Методичні рекомендації до самостійного вивчення тем дисципліни “Соціологія”.....	20
Питання до заліку (іспиту).....	87
Тлумачний словник.....	91
Список літератури.....	108

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *О. М. Коваленко*
Комп'ютерне верстання *О. Л. Лапшина*

Зам. № ВКЦ-3275

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП